

Brussel, 24.7.2024
SWD(2024) 819 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

Verslag over de rechtsstaat 2024
Landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland

bij het document

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT, DE
RAAD, HET EUROPEES ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ EN HET COMITÉ
VAN DE REGIO'S**

Verslag over de rechtsstaat 2024

Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie

{COM(2024) 800 final} - {SWD(2024) 801 final} - {SWD(2024) 802 final} -
{SWD(2024) 803 final} - {SWD(2024) 804 final} - {SWD(2024) 805 final} -
{SWD(2024) 806 final} - {SWD(2024) 807 final} - {SWD(2024) 808 final} -
{SWD(2024) 809 final} - {SWD(2024) 810 final} - {SWD(2024) 811 final} -
{SWD(2024) 812 final} - {SWD(2024) 813 final} - {SWD(2024) 814 final} -
{SWD(2024) 815 final} - {SWD(2024) 816 final} - {SWD(2024) 817 final} -
{SWD(2024) 818 final} - {SWD(2024) 820 final} - {SWD(2024) 821 final} -
{SWD(2024) 822 final} - {SWD(2024) 823 final} - {SWD(2024) 824 final} -
{SWD(2024) 825 final} - {SWD(2024) 826 final} - {SWD(2024) 827 final} -
{SWD(2024) 828 final} - {SWD(2024) 829 final} - {SWD(2024) 830 final} -
{SWD(2024) 831 final}

SAMENVATTING

Het Nederlandse justitiële stelsel geniet nog steeds een zeer groot vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. De procedure voor de benoeming van leden van de Raad voor de rechtspraak en gerechtsbesturen wordt momenteel door de regering herzien. Het debat over de afschaffing van de bevoegdheid van de regering om in individuele zaken instructies te geven aan aanklagers is nog gaande. Er worden versterkte veiligheidsmaatregelen overwogen om het justitiële stelsel beter bestand te maken tegen de georganiseerde misdaad en er zijn voorstellen aangekondigd om de zorgen van de Raad van State met betrekking tot de naleving van de vertrouwelijkheid tussen advocaat en cliënt aan te pakken. Specifieke aanbevelingen om personeelstekorten en problemen met de werklust bij de rechterlijke macht aan te pakken, worden besproken. De initiatieven om de toegang tot de rechter te verbeteren, worden voortgezet, terwijl de bezorgdheid over de beschikbare financiering voor rechtsbijstand aanleiding gaf tot verzoeken om een stabielere begroting. Het digitaliseringsniveau is verder verbeterd en er wordt gewerkt aan een rechtskader voor de publicatie van uitspraken. De efficiëntie van het justitiële stelsel blijft hoog.

De regering blijft zich bezinnen op een versterkt anticorruptiebeleid. Het voorkomen dat criminele organisaties door middel van corruptie infiltreren in overheidsinstanties is nog steeds een strategische prioriteit. Het integriteitskader voor de politie wordt versterkt. Onderzoek en vervolging van corruptiezaken worden nog steeds efficiënt afgehandeld. Er wordt gewerkt aan een betere handhaving van buitenlandse omkopingzaken, onder meer door de invoering van richtsnoeren voor zelfcontrole en zelfmelden. De regering keurde de hervorming van de regels inzake draaideurpraktijken goed en stuurde deze door naar het parlement. Er zijn enkele stappen gezet met betrekking tot de transparantie van lobbyactiviteiten, met een verdere evaluatie van de bestaande maatregelen. Het ontwerp van de Wet op de politieke partijen heeft tot doel de bestaande wetgeving te stroomlijnen, de transparantie te vergroten en buitenlandse en antidemocratische invloeden te beperken. Een nationale risicobeoordeling heeft tot doel de grootste corruptiedreigingen en algemene risico's op nationaal, provinciaal en lokaal niveau in kaart te brengen.

Hoewel het Commissariaat voor de Media zijn operationele onafhankelijkheid behoudt en hiervoor beschikt over voldoende middelen, zijn er enkele kwesties aan de orde gesteld in verband met de toereikendheid van de zelfregulerende instantie voor de pers. Er blijven uitdagingen bestaan met betrekking tot de transparantie van media-eigendom en de hoge mate van concentratie op de mediamarkt. Er worden inspanningen geleverd om het openbare-omroepstelsel te hervormen, terwijl er bezorgdheid is geuit over verantwoordingsplicht en het vermogen om de journalistieke normen te handhaven. De regering zet haar inspanningen voort om de transparantie en de toegang tot informatie te verbeteren als antwoord op de aanhoudende uitdagingen bij de uitvoering van de Wet open overheid. Ondanks diverse lopende inspanningen om de veiligheid van journalisten te verbeteren, blijven bedreigingen en geweld een punt van zorg.

Alle staatsmachten hebben een aantal verdere stappen gezet om de tekortkomingen aan te pakken die hebben geleid tot de toeslagenaffaire, en een Staatscommissie rechtsstaat heeft aanbevelingen gedaan om de rechtsbescherming van burgers te versterken. Het College voor de Rechten van de Mens heeft nog steeds te maken met bestuurlijke problemen. Het

maatschappelijk middenveld heeft nog steeds alle ruimte, al blijven enkele gemelde tekortkomingen met betrekking tot beperkingen van het recht op betoging bestaan.

AANBEVELINGEN

Over het algemeen heeft Nederland wat betreft de aanbevelingen in het verslag over de rechtsstaat 2023:

- enige verdere vooruitgang geboekt om het niveau van digitalisering van het rechtsstelsel te verbeteren, met name wat betreft de publicatie van rechterlijke beslissingen;
- enige verdere vooruitgang geboekt bij de voltooiing van de herziening van de regels inzake draaideurconstructies waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten;
- enige vooruitgang geboekt inzake de vaststelling van strengere transparantieregels voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement;
- enige verdere vooruitgang geboekt met de uitgebreide follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire, waarbij alle relevante overheidsinstanties worden betrokken, mede voortbouwend op het werk van de Staatscommissie Rechtsstaat.

Op basis hiervan en rekening houdend met andere ontwikkelingen gedurende de referentieperiode, wordt Nederland aanbevolen om:

- inspanningen te blijven leveren om personeelstekorten en moeilijke arbeidsomstandigheden in het justitieel stelsel aan te pakken;
- de herziening van de regels inzake draaideurpraktijken waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten, af te ronden;
- strengere transparantieregels vast te stellen voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement;
- het bestuur van publieke media te versterken en hun vermogen om journalistieke normen te handhaven, rekening houdend met de Europese normen inzake publieke media;
- te zorgen voor een adequate follow-up van de aanbevelingen van de Staatscommissie Rechtsstaat, waarbij de rechtsbescherming van de burgers wordt versterkt.

I. JUSTITIEEL STELSEL

Het justitiële stelsel is gebaseerd op een systeem dat bestaat uit elf rechtbanken, vier gerechtshoven, twee bijzondere colleges van beroep¹, de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State² en de Hoge Raad. Een onafhankelijke Raad voor de rechtspraak speelt een belangrijke rol bij het waarborgen van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en is belast met het bevorderen van de kwaliteit van het rechtsstelsel en de toewijzing van financiële middelen aan de gerechten³. Kandidaat-rechters worden door de Landelijke Selectiecommissie Rechters⁴ geselecteerd en vervolgens voor het leven benoemd door de regering⁵ op voordracht van de minister van Justitie en Veiligheid⁶. Het Openbaar Ministerie staat los van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, maar valt onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister van Justitie. De Nederlandse orde van advocaten is bij wet opgericht. Zij is onafhankelijk van de overheid en wordt uitsluitend gefinancierd uit de jaarlijkse bijdragen van de advocaten⁷. Nederland neemt deel aan het Europees Openbaar Ministerie (EOM).

Onafhankelijkheid

Zowel bij het brede publiek als bij bedrijven is het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Nederland nog steeds groot. In 2024 beoordeelt 70 % van de brede bevolking en 74 % van de bedrijven de onafhankelijkheid van de rechtbanken en rechters als “vrij goed of zeer goed”⁸. Bij het brede publiek blijft dit cijfer op hetzelfde niveau als in 2023 (70 %), maar is het lager dan in 2020 (77 %). Bij bedrijven is het

¹ De Centrale Raad van Beroep en het College van Beroep voor het bedrijfsleven.

² Daarnaast heeft de Raad van State een afdeling Wetgeving, die advies over ontwerp-wetgeving uitbrengt. De raadsleden van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State worden bij koninklijk besluit voor het leven benoemd op voordracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, in overleg met de minister van Justitie en Veiligheid, en op aanbeveling van de Raad van State zelf, na een selectieprocedure door de Afdeling bestuursrechtspraak.

³ Dit geldt voor elf rechtbanken, vier gerechtshoven en twee bijzondere colleges van beroep. Wet op de rechterlijke organisatie. De Raad voor de rechtspraak brengt ook advies uit over wetsontwerpen.

⁴ De Landelijke Selectiecommissie Rechters is samengesteld uit zes met rechtspraak belaste rechterlijke ambtenaren en zes leden afkomstig van buiten de rechtspraak, waarvan ten minste één rechterlijk ambtenaar van het Openbaar Ministerie en ten minste één advocaat.

⁵ Het benoemingsbesluit wordt vastgesteld bij koninklijk besluit, ondertekend door de koning en medeondertekend door de minister van Justitie en Veiligheid. De minister controleert uitsluitend of de aanvrager voldoet aan de wettelijke vereisten om te worden aangesteld, en de minister heeft tot dusver steeds de voordracht van de Raad voor de rechtspraak gevolgd.

⁶ Deze procedure is van toepassing op kandidaat-rechters voor de elf rechtbanken, de vier gerechtshoven en de twee bijzondere colleges van beroep. Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren. De Raad voor de rechtspraak heeft deze bevoegdheid gedelegeerd aan de Landelijke Selectiecommissie Rechters. De minister van Justitie en Veiligheid heeft tot dusver de voordracht van de Raad voor de rechtspraak steeds gevolgd.

⁷ Advocatenwet.

⁸ Grafieken 51 en 53 van het EU-scorebord voor justitie 2024 en grafieken 50 en 52 van het EU-scorebord voor justitie 2022. Wat betreft het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, worden de volgende categorieën gebruikt: zeer laag (minder dan 30 % van de respondenten beoordeelt de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht als vrij goed of zeer goed); laag (30-39 %), gemiddeld (40-59 %), hoog (60-75 %), zeer hoog (meer dan 75 %).

vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht gestegen ten opzichte van 2023 (72 %), maar blijft het lager dan in 2020 (81 %)⁹.

Er wordt gesproken over aanvullende maatregelen om de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te versterken. In de Tweede Kamer is een wetgevingsvoorstel dat het gelijktijdig uitoefenen van het ambt van rechter en van parlements lid verbiedt nog hangende¹⁰. Zoals vorig jaar werd gemeld, heeft de regering, na advies van de Raad van State, afgezien van een wetgevingsvoorstel om de rol van de Tweede Kamer in de benoemingsprocedure voor rechters van de Hoge Raad te beperken¹¹. Op 10 april 2024 werd in de Tweede Kamer echter een motie ingediend waarin de regering werd verzocht ervoor te zorgen dat het proces waarbij de Tweede Kamer rechters van de Hoge Raad benoemt, op transparantere wijze verloopt¹². Wat de bestuursrechtspraak betreft, wordt de situatie waarin sommige raadsleden van de Raad van State zowel adviserende als rechterlijke functies combineren, feitelijk uitgefaseerd. Eind 2024 zou hier geen sprake meer van moeten zijn¹³. Naar aanleiding van de conclusies van een parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid¹⁴ is

⁹ 68 % van de bedrijven in Nederland is er redelijk of zeer zeker van dat hun investeringen worden beschermd door de wet en de rechtbanken in de lidstaat. Slechts 9 % van de ondervraagde ondernemingen beschouwt de kwaliteit, efficiëntie of onafhankelijkheid van de rechterlijke macht als een van de belangrijkste redenen voor bezorgdheid over investeringsbescherming in het land. Figuren 55 en 56 van het EU-scorebord voor justitie 2024.

¹⁰ Het wetgevingsvoorstel is op 10 april 2024 besproken in de Tweede Kamer. De uitkomst van deze besprekingen staat nog niet vast. Nederlandse regering, Wetsvoorstel 36243 — Wijziging van diverse wetten in het belang van een integere, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, 8 november 2022. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 3.

¹¹ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 4. Momenteel stelt een selectiecommissie van leden van de Hoge Raad een lijst van zes kandidaat-leden op en beveelt deze aan bij de Tweede Kamer, die drie kandidaten selecteert en rangschikt en de bovenste op de lijst uitnodigt voor een gesprek. De aanbevolen kandidaat wordt vervolgens door de minister van Justitie en Veiligheid voorgedragen voor benoeming door de regering bij Koninklijk Besluit; Het voorstel van de regering zou het recht tot benoeming van de Tweede Kamer hebben afgeschaft. In plaats daarvan zou een commissie, bestaande uit een lid benoemd door de Tweede Kamer en een lid benoemd door de Hoge Raad, dit recht hebben gekregen.

¹² Motie van de leden Van Vroonhoven en Omtzigt inzake Wet 36243 — Wijziging van verschillende wetten in het belang van een integere, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, 10 april 2024, over alle aanbevelingen in paragraaf 85 van het advies van de Venetië-Commissie omzetten in beleid en wetgeving — *Netherlands – Opinion on the legal safeguards of the independence of the judiciary from the executive power*, CDL-AD(2023)029, goedgekeurd op 11 oktober 2023. Volgens de Commissie Meijers zou dit bijvoorbeeld kunnen gebeuren door de namen van de zes kandidaten die door de commissie van leden van de Hoge Raad naar de Tweede Kamer worden gestuurd, bekend te maken en door de cv's van de drie door de Tweede Kamer voorgestelde kandidaten openbaar te maken; informatie ontvangen van de Commissie Meijers in het kader van het bezoek aan Nederland. Volgens de Hoge Raad zou het aan de Tweede Kamer zijn om over dergelijke maatregelen te beslissen; informatie ontvangen van de Hoge Raad in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹³ De Raad van State heeft twee hoofdtaken, die door twee afzonderlijke afdelingen worden uitgevoerd. De Afdeling advisering adviseert de regering en het parlement over wetgeving en bestuur, terwijl de Afdeling bestuursrechtspraak de hoogste algemene bestuursrechter van het land is. Een eerder voorstel tot splitsing van de gerechtelijke en adviserende afdelingen van de Raad van State werd in 2016 door de regering ingetrokken. De Commissie van Venetië was ingenomen met de stappen die waren ondernomen om de adviserende functie beter te scheiden van de gerechtelijke functie en was van mening dat de wetgever zou kunnen overwegen de mogelijkheid van een dubbel mandaat te schrappen of de afdelingen van de instelling te scheiden; Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punten 31 en 32.

¹⁴ In het parlementair rapport wordt opgemerkt dat er vier hoogste rechtscolleges zijn op het gebied van bestuursrecht, met elk eigen expertises. Er wordt betoogd dat de versnippering onder zo veel verschillende

in het coalitieakkoord tussen de leden van de nieuwe regering¹⁵ het voornemen uiteengezet om de Afdeling bestuursrechtspraak te scheiden van de Raad van State en deze over te dragen aan de rechterlijke macht.

De procedure voor de benoeming van leden van de Raad voor de rechtspraak en gerechtsbesturen wordt momenteel door de regering herzien. Op 12 maart 2024 werd in de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin werd opgeroepen tot wetgeving om de rol van de minister van Justitie en Veiligheid bij de benoeming van de leden van de Raad voor de rechtspraak zo klein mogelijk te maken¹⁶. De Commissie van Venetië heeft ook aanbevolen een grens te stellen aan de bevoegdheid van de minister van Justitie en Veiligheid met betrekking tot de procedure voor de benoeming van kandidaten voor gerechtsbesturen¹⁷. Zij heeft erop gewezen dat, aangezien de minister van Justitie en Veiligheid, de Raad voor de rechtspraak en gerechtsbesturen samenwerken bij de vaststelling van de financiële toewijzingen voor de rechterlijke macht, de beperking van de rol van de minister ook zou zorgen voor sterkere waarborgen tegen externe druk op de begrotingsbesluiten¹⁸. Belanghebbenden merken op dat, aangezien de minister van Justitie en Veiligheid leden van de Raad voor de rechtspraak benoemt, de benoeming van gerechtsbestuurders en de benoeming en bevordering van rechters vatbaar kunnen zijn voor politieke beïnvloeding¹⁹. Een tijdelijke procedure voor de benoeming van leden van gerechtsbesturen, waarbij de rol van rechters en gerechtsmedewerkers werd uitgebreid, zal naar verwachting permanent worden na een positieve evaluatie²⁰. Wat betreft tuchtmaatregelen tegen leden van de Raad

rechtscolleges een risico op het gebied van rechtseenheid en rechtszekerheid met zich meebrengt. Daarnaast wordt bekritiseerd dat de Afdeling advisering van de Raad van State zich bezighoudt met het adviseren van de wetgever over (concept)wetsvoorstellen, terwijl deze wetten in een later stadium door de Afdeling bestuursrechtspraak van diezelfde Raad van State worden getoetst; rapport van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening, “Blind voor mens en recht”, 26 februari 2024, blz. 70. In de academische wereld is voorgesteld de benoemingsprocedure van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State sterker af te stemmen op die van de Hoge Raad om de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te vergroten; zie Bovend’Eert, P., “Versterking van de Rechtsstaat. Betere waarborgen voor rechterlijke onafhankelijkheid: Reflecties op een rapport van de Venice Commission”, *Nederlands Juristenblad*, 2024/4, blz. 240-249.

¹⁵ Hoofdlijnenakkoord van PVV, VVD, NSC en BBB.

¹⁶ Overeenkomstig de artikelen 84 en 85 van de Wet op de rechterlijke organisatie stelt de minister van Justitie en Veiligheid de definitieve benoeming van zijn leden vast op basis van een lijst van kandidaten die door een onafhankelijke commissie is voorgesteld. De motie wordt gerechtvaardigd door het feit dat het vanuit de scheiding der machten onwenselijk [wordt geacht] dat de leden van de Raad voor de rechtspraak op voordracht van de minister worden benoemd; Motie van het lid Sneller over wettelijk regelen dat de rol van de minister bij de benoemingsprocedure voor leden van de Raad voor de rechtspraak zo klein mogelijk wordt, aangenomen op 12 maart 2024; Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punt 45.

¹⁷ Ibidem, punt 58.

¹⁸ Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punt 45.

¹⁹ De Raad voor de rechtspraak riep ertoe op de rol van de uitvoerende macht bij alle rechterlijke benoemingen verder te beperken. De Raad voor de rechtspraak wijst erop dat de minister bij de benoeming van rechters, gerechtsbestuurders en leden van de Raad voor de rechtspraak een benoeming kan verhinderen. Brief van de Raad voor de rechtspraak aan de Staatscommissie rechtsstaat, 12 juli 2023; Bij gebrek aan wetswijzigingen heeft de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak voorgesteld om rechtbankvergaderingen te betrekken bij de vaststelling van het profiel en de selectie van kandidaten voor de Raad voor de rechtspraak; informatie ontvangen van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland; zie ook verslagen over de rechtsstaat 2023, 2022 en 2021, respectievelijk blz. 5, 4 en 3.

²⁰ Informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland. De Commissie van Venetië heeft ook aanbevolen deze nieuwe procedure op te nemen in de gewone wet, wat wordt ondersteund door de Raad voor de rechtspraak; informatie ontvangen van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland.

voor de rechtspraak en gerechtsbesturen²¹ heeft de Commissie van Venetië aanbevolen de grond van “ongeschiktheid”, op basis waarvan leden kunnen worden ontslagen, op een concretere en preciezer manier te definiëren²². De Raad voor de rechtspraak heeft deze aanbeveling bekrachtigd²³.

Het debat over de afschaffing van de bevoegdheid van de regering om in individuele zaken instructies te geven aan aanklagers is nog gaande. Ontwerpwetgeving op initiatief van de Tweede Kamer tot afschaffing van de bevoegdheid van de minister van Justitie en Veiligheid om het Openbaar Ministerie in een individuele zaak aanwijzingen te geven, blijft in behandeling, na een negatief advies van de Raad van State²⁴. In dit verband erkende de Commissie van Venetië²⁵ weliswaar het belang van de bestaande cultuur van terughoudendheid in Nederland, maar was zij niettemin van mening dat “de in de wet vervatte waarborgen, met name wat betreft de aanwijzing om geen vervolging in te stellen, mogelijk niet sterk genoeg zijn in het geval van een meerderheid van een regering in het parlement die zich bevrijdt van deze regels van zelfbeperking”²⁶. Tegen deze achtergrond beval zij aan de bevoegdheid van de minister om aanwijzingen te geven om in specifieke gevallen geen vervolging in te stellen, te schrappen, of deze bevoegdheid op zijn minst te beperken tot duidelijk omschreven uitzonderlijke omstandigheden²⁷. Belanghebbenden riepen ook op tot een heroverweging van de bevoegdheid van de minister van Justitie en Veiligheid om het Openbaar Ministerie aanwijzingen te geven²⁸.

Er worden versterkte veiligheidsmaatregelen overwogen om het justitiële stelsel beter bestand te maken tegen de georganiseerde misdaad en er zijn voorstellen aangekondigd om de zorgen van de Raad van State met betrekking tot de naleving van de vertrouwelijkheid tussen advocaat en cliënt aan te pakken. In het verslag over de

²¹ Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punten 50-66 en 59-62. De Commissie van Venetië herinnerde ook aan “het belang van een vaste aanstelling van alle leden van de Raad als cruciale voorwaarde voor de onafhankelijkheid van de Raad”, en beval aan de verschillen in behandeling tussen rechterlijke en niet-rechterlijke leden in tuchtzaken op te heffen, punten 55 en 56.

²² Ibidem, respectievelijk de punten 53 en 60.

²³ Schriftelijke bijdrage van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁴ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 4. Voorstel van wet van het lid Sneller (Wet verval bijzondere aanwijzingsbevoegdheid openbaar ministerie), Tweede Kamer, vergaderjaar 2021-2022, 36 125, nr. 2. Het wetsvoorstel is nog in afwachting van een plenair debat in de Tweede Kamer. Het Openbaar Ministerie zelf zag geen noodzaak tot wetswijziging, aangezien de minister in de praktijk geen gebruik heeft gemaakt van deze bevoegdheid en de Wet op de rechterlijke organisatie volgens het OM voldoende begeleidende waarborgen bevat.

²⁵ Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punt 67 (waarbij Oostenrijk, Denemarken en Duitsland worden genoemd als andere landen waar het Openbaar Ministerie onder het ministerie van Justitie ressorteert). Voor een vergelijkend overzicht van alle EU-lidstaten, zie figuur 55 en het EU-scorebord voor justitie 2020. Luxemburg heeft deze bevoegdheid van de minister van Justitie en Veiligheid inmiddels geschrapt.

²⁶ Commissie van Venetië, CDL-AD(2023)029, punt 71. Bovendien merkt de Commissie van Venetië in dezelfde paragraaf op dat “er juist moet worden gezorgd voor waarborgen voor de rechtsstaat wanneer de politieke, maatschappelijke en juridische cultuur verandert en ongeschreven regels niet langer geldig zijn”.

²⁷ Ibidem, punt 72. Zie ook Aanbeveling (2000)19 van de Raad van Europa, over “The Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System” paragraaf 13(f).

²⁸ Informatie ontvangen van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland onder verwijzing naar haar antwoord met betrekking tot de bijzondere aanwijzingsbevoegdheid van het Openbaar Ministerie van 3 juni 2021; informatie ontvangen van de Commissie Meijers in het kader van het bezoek aan Nederland. De orde van advocaten stelde voor de minister te verplichten zich te onthouden van overleg met de openbaar aanklager over individuele zaken; informatie ontvangen van de orde van advocaten in het kader van het bezoek aan Nederland.

rechtsstaat 2023 werden hervormingen genoemd naar aanleiding van tekortkomingen in het waarborgen van de veiligheid van kroongetuigen, hun familieleden en adviseurs in strafzaken. Pogingen van de georganiseerde misdaad om de rechterlijke macht te infiltreren of de leden ervan te intimideren, worden beschouwd als een denkbare bedreiging²⁹. Advocaten zijn ook terughoudender om belangrijke getuigen en personen die ervan worden verdacht deel te nemen aan een criminele organisatie, te verdedigen³⁰. De regering is gestart met de grondige herziening van het monitoring- en veiligheidssysteem voor bedreigde personen, onder leiding van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)³¹. Zij is ook voornemens de regeling voor belangrijke getuigen zodanig te wijzigen dat deze ook betrekking heeft op verdachten die worden beschuldigd van strafbare feiten van minder ernstige aard, en om de verplichtingen van respectievelijk de staat en de belangrijkste getuigen te verduidelijken³². Op basis van de conclusies van een externe studie³³ is de orde van advocaten van oordeel dat de regeling voor belangrijke getuigen niet mag worden uitgebreid totdat de veiligheid van alle betrokkenen, met inbegrip van advocaten, is gewaarborgd³⁴. Ook heeft de regering voorgesteld visueel toezicht op gesprekken tussen advocaten en cliënten in streng beveiligde gevangenissen in te voeren en het aantal advocaten dat deze cliënten kan ontmoeten, te beperken tot twee³⁵. Een voorstel voor een parlementair amendement dat ook auditief toezicht³⁶ mogelijk zou maken, werd voorgelegd aan de Raad van State, die concludeerde dat de wijziging onverenigbaar was met de grondwet, het recht van de Europese Unie en de Europese normen³⁷. De orde van advocaten, die zelf een

²⁹ Schriftelijke bijdrage van de regering en de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland. De Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak heeft eind september 2023 onder haar leden een enquête gehouden, waarop 370 reacties werden ontvangen. Veel rechters en aanklagers gaven aan dat zij zich de afgelopen jaren minder veilig voelden als gevolg van bedreigingen vanuit het criminele milieu. Sommige rechters en aanklagers geven er de voorkeur aan bepaalde zaken niet te behandelen vanwege zorgen over hun veiligheid.

³⁰ Bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 3.

³¹ Onder het gezag van de NCTV en het Openbaar Ministerie wordt de veiligheid van de bedreigde personen gemonitord en worden op basis van hun dreigingsevaluatie de nodige veiligheidsmaatregelen genomen; schriftelijke informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland.

³² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 3; Procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, “Zorgplicht en getuigenbescherming. Over de zorgplicht van het Openbaar Ministerie in het kader van het stelsel getuigenbescherming”, 11 januari 2024.

³³ Sander, D.B., Crijns, J.H., Klapwijk, J.A., Lochs, M., “De impact van de kroongetuigenregeling op de veiligheid en praktijkvoering van advocaten”, Universiteit Leiden, 16 oktober 2023.

³⁴ Bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 3.

³⁵ Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, 3 juni 2023.

³⁶ In de wijziging werd bepaald dat voor gedetineerden in streng beveiligde gevangenissen toezicht wordt uitgeoefend tijdens bezoeken en telefoongesprekken van advocaten naar gedetineerden, waarnaar later kan worden geluisterd in de specifieke situatie waarin de advocaat zelf verdacht wordt.

³⁷ Raad van State, “Advies over geamendeerde wetsvoorstel om de Penitentiaire beginselenwet te wijzigen”, 24 april 2024. Volgens de minister voor Rechtsbescherming is het maken van geluidsopnamen van gesprekken tussen advocaten en cliënten onverenigbaar met het recht op een eerlijk proces en het recht op vertrouwelijke communicatie. De Commissie Meijer voert aan dat het auditief toezicht op gesprekken tussen advocaat en cliënt de uitoefening van grondrechten belemmert, aangezien de advocaat weet dat het gesprek wordt geregistreerd en onder bepaalde omstandigheden kan worden beluisterd; artikel 3, lid 3, punt a), van Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PB L 294 van 6.11.2013, blz. 1).

specifieke taskforce heeft opgericht die initiatieven ontwikkelt om advocaten te beschermen tegen criminele subversie³⁸, is van mening dat de voorgestelde beperkingen onevenredig zijn en onverenigbaar zijn met de vertrouwelijkheid tussen advocaten en cliënten³⁹. Op 24 mei 2024 kondigde de vorige regering een herzien wetgevingsvoorstel aan dat auditief toezicht uitsloot⁴⁰. Dit moet nog worden bevestigd door de nieuwe regering.

Kwaliteit

Er is enige verdere vooruitgang geboekt bij het verbeteren van de digitalisering en er wordt gewerkt aan een rechtskader voor de publicatie van rechterlijke beslissingen. In het verslag over de rechtsstaat 2023 werd Nederland aanbevolen “[d]e inspanningen voort te zetten om het niveau van digitalisering van het rechtsstelsel te verbeteren, met name wat betreft de publicatie van rechterlijke beslissingen”⁴¹. Volgens het EU-scorebord voor justitie 2024 is de digitalisering van justitie over het algemeen gevorderd⁴². Er wordt gewerkt aan wetgeving voor het houden van onlinehoorzittingen⁴³. Bovendien hebben verschillende proefprojecten het digitaliseringsniveau van het justitieel stelsel verder verbeterd⁴⁴. Het project Digitale Toegang wordt in alle rechtsgebieden uitgevoerd om mensen in staat te stellen online procedures in te leiden en te volgen⁴⁵, terwijl er nog ruimte voor verbetering is voor civiel- en bestuursrechtelijke zaken⁴⁶. De beschikbaarheid van elektronische communicatiemiddelen in rechtbanken blijft hoog⁴⁷. Op het niveau van de hoogste rechterlijke instanties worden alle uitspraken gepubliceerd en met de lopende uitrol van het

³⁸ De taskforce onderzoekt de veiligheid van advocaten, beheert een alarmnummer voor het melden van bedreigingen, voorziet in een vertrouwenspersoon voor advocaten en biedt een veiligheidsscan voor advocatenkantoren, opleidingen om de veerkracht te vergroten en verschillende digitale instrumenten om de identiteit van advocaten te beschermen aan; bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 2 en 3.

³⁹ Bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1. Op 12 maart 2024 verduidelijkte de Hoge Raad der Nederlanden de wettelijke waarborgen met betrekking tot vervolgingsverzoeken voor grote datasets die mogelijk beschermde communicatie omvatten, waarbij de onderzoeksrechter een grotere rol krijgt toebedeeld; uitspraak van de Hoge Raad van 12 maart 2024 in zaak 23/03504, ECLI:NL:HR:2024:375. Zie ook pijler II.

⁴⁰ Minister voor Rechtsbescherming, reactie op wijzigingen van Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, 24 mei 2024.

⁴¹ In het verslag over de rechtsstaat 2023 concludeerde de Commissie dat er enige vooruitgang was geboekt met betrekking tot de aanbeveling van 2022. Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 2.

⁴² EU-scorebord voor justitie 2024, figuren 42-50.

⁴³ Bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 7.

⁴⁴ Bv. de pilot voor onlinegeschillenbeslechting, een platform dat interactief en stapsgewijs juridisch advies biedt om mensen te helpen hun juridische problemen buiten de rechtbank op te lossen; input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 4 en 5. Voorts omvat het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan twee belangrijke acties om de strafrechtketen te digitaliseren; herstel- en veerkrachtplan van Nederland, 8 juli 2022.

⁴⁵ Informatie ontvangen van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland. 100 % van de strafzaken wordt digitaal afgehandeld, terwijl dit momenteel het geval is voor minder dan 31 % van de civiel- en bestuursrechtelijke zaken. In het verslag over de rechtsstaat van 2023 werden percentages van respectievelijk 95 % en 15 % vermeld.

⁴⁶ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 47. In vergelijking met het voorgaande jaar is de mogelijkheid van onlinebetaling van gerechtskosten nu beschikbaar in civiel-/handelsrechtelijke en bestuursrechtelijke zaken en wordt cliënten de mogelijkheid geboden om toegang te krijgen tot de elektronische bestanden van hun afgesloten bestuursrechtelijke zaken.

⁴⁷ EU-scorebord voor justitie 2024, figuren 45 en 46.

programma “Meer én verantwoord publiceren” zijn er ook meer uitspraken online gepubliceerd voor andere rechtbanken, hoewel het totale publicatiepercentage laag blijft⁴⁸. Tegelijkertijd wijst de regering erop dat bij de bekendmaking van uitspraken de bescherming van persoonsgegevens moet worden gewaarborgd⁴⁹. In dit verband wordt een wetgevingsvoorstel voor de publicatie van uitspraken voorbereid⁵⁰. In het algemeen is er enige verdere vooruitgang geboekt wat betreft de aanbeveling in het verslag van 2023.

Specifieke aanbevelingen om personeelstekorten en problemen met de werklast bij de rechterlijke macht aan te pakken, worden besproken. In het verslag over de rechtsstaat 2023 werd melding gemaakt van bezorgdheid van rechters en openbaar aanklagers over personeelstekorten en moeilijke arbeidsomstandigheden als gevolg van een hoge werklast⁵¹. Op 23 april 2024 presenteerde een onafhankelijke deskundige een rapport aan de minister voor Rechtsbescherming en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak met aanbevelingen over de manier waarop de werklast kan worden verminderd⁵². Het doel is te werken aan concrete aanpassingen op basis van dit rapport (bv. wat betreft de financiële compensatie voor structureel buitensporige overuren, de vermindering van de administratieve lasten voor opleiders, de mogelijkheid voor ervaren juridisch deskundigen om de functie van rechter-plaatsvervanger uit te oefenen⁵³ en een betere inzet en aantrekkelijkere loopbaantrajecten voor advocaten)⁵⁴. De Raad voor de rechtspraak onderstreept dat een goed functionerende democratie op basis van de rechtsstaat hoogwaardige rechtsstelsels vereist. Hij benadrukt dat de rechterlijke macht een kerntaak van de staat is waarvoor een solide en stabiele begroting nodig is. Op dit moment moet de rechterlijke macht concurreren met andere beleidsdoelstellingen van het ministerie van Veiligheid en Justitie, waardoor de financiering van de rechterlijke macht een politieke keuze wordt. De rechterlijke macht is een kerntaak van de staat waarvoor een passende onafhankelijke financiering is vereist⁵⁵. Volgens

⁴⁸ Informatie ontvangen van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland. In 2023 publiceerde de rechterlijke macht 58 230 uitspraken op Rechtspraak.nl. Dit is 13 % van alle uitspraken met een uitspraakdocument en 8 % van alle uitspraken. Dat is een stijging van 17 % ten opzichte van het aantal publicaties in 2022 (49 833). Uitgaande van het cijfer van 45 100 van 2021 als referentiewaarde, blijft het totale publicatiepercentage laag; EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 49.

⁴⁹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1. Met het programma “Meer én verantwoord publiceren” wordt gewerkt aan een tool voor pseudonimisering op basis van AI. Het doel is het werkproces voor het online publiceren van uitspraken te versnellen en tegelijkertijd een hoge kwaliteit van pseudonimisering te behouden.

⁵⁰ Informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁵¹ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 7; Aanbeveling CM/Rec(2010) 12 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa, punten 33-38 (resources).

⁵² Het rapport bevat 32 concrete aanbevelingen, waaronder het verbeteren van de arbeidsmarktpositie, de organisatie van het werk, de zorg voor overbelaste collega's en de inzet van ondersteunend personeel en plaatsvervangers; Winter, J., “Rapport Verkenning Werkdruk Rechtspraak en Openbaar Ministerie — Werken aan echte oplossingen”, april 2024.

⁵³ Op 16 november 2023 trad een wet in werking inzake een tijdelijke voorziening om raadsheren en rechters die ouder dan 70 jaar zijn te laten doorwerken als rechter- of raadsheer-plaatsvervanger, tot de leeftijd van 73 jaar; Wet van 8 november 2023 tot wijziging van de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren, de Tweede Verzamelsoepdewet COVID-19 en enkele andere wetten in verband met het treffen van een tijdelijke voorziening voor het benoemen van rechters-plaatsvervangers in hun eenenzeventigste levensjaar, Staatsblad 2023. 410.

⁵⁴ Informatie ontvangen van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁵⁵ Bijdrage van ENCJ aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 35.

het EU-scorebord voor justitie 2024 zijn de uitgaven voor het justitieel stelsel de afgelopen jaren relatief gedaald⁵⁶.

De initiatieven om de toegang tot de rechter te verbeteren, worden voortgezet, terwijl de bezorgdheid over de beschikbare financiering voor rechtsbijstand aanleiding gaf tot verzoeken om een stabielere begroting. Ook in de afgelopen jaren werd bezorgdheid geuit over de beschikbare financiering voor het rechtsbijstandsstelsel⁵⁷. In het licht van de hoge inflatie werd in november 2023 een eenmalige compensatie voor verleners van rechtsbijstand in het gefinancierde stelsel van rechtsbijstand aangekondigd⁵⁸. In 2023 is het aantal actieve rechtsbijstandsadvocaten licht gedaald⁵⁹. De belanghebbenden wezen op een gebrek aan aantrekkelijkheid als gevolg van lage honoraria en moeilijkheden bij het opleiden van nieuwe rechtsbijstandverleners⁶⁰. In reactie daarop kondigde de regering een herziening aan van de financiële compensatie van rechtsbijstandverleners met een mogelijke herijking van het gefinancierde stelsel van rechtsbijstand vanaf 2025⁶¹. Tegelijkertijd dringt de orde van advocaten aan op een begroting voor het stelsel van gefinancierde rechtsbijstand, dat de stabiliteit ervan in de loop der tijd zou waarborgen⁶². Wat de gerechtskosten betreft, werd in het verslag over de rechtsstaat 2023 verslag uitgebracht over het plan van de regering om deze met 25 % te verlagen⁶³. Hoewel de Raad van State het voorstel in april 2023 goedkeurde, heeft de regering het als gevolg van latere bezuinigingen niet ingediend. In plaats daarvan werd een hervorming voorgesteld die van invloed is op de gerechtskosten in het bestuursrecht en op grond waarvan in bestuursrechtelijke zaken kan worden afgezien van gerechtskosten wanneer procespartijen deze niet kunnen betalen⁶⁴. In december 2023 kondigde de regering ook aan dat de gerechtskosten voor 2023 niet zouden worden geïndexeerd en in 2024 met een lager percentage zouden worden geïndexeerd⁶⁵. Deze

⁵⁶ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 34.

⁵⁷ Zie verslagen over de rechtsstaat 2023, 2022, 2021 en 2020, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, respectievelijk blz. 7, 6, 3 en 4. EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 24.

⁵⁸ Eenmalige compenserende maatregel ten belope van 26 miljoen EUR. Het bedrag dat de verleners van rechtsbijstand moeten ontvangen, wordt bepaald op basis van het aantal toegekende opdrachten voor rechtsbijstand, nooddiensmeldingen en extra uren die tussen 1 oktober 2022 en 1 oktober 2023 zijn toegewezen. Bij deze berekening wordt uitgegaan van een percentage van 4,62 %, wat overeenkomt met het verschil tussen de indexeringspercentages per 1 januari 2023 (0,67 %) en 1 januari 2024 (5,29 %); bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 5.

⁵⁹ In december 2023 waren 4 380 personen geregistreerd als actieve rechtsbijstandsverleners. Gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 6.

⁶⁰ Ibidem en bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 5.

⁶¹ Brief van de minister voor Rechtsbescherming, “Voortgang stelselvernieuwing rechtsbijstand”, 20 december 2023.

⁶² Het Nederlandse begrotingssysteem is zodanig georganiseerd dat de bedragen niet vooraf kunnen worden vastgesteld. In het geval van gefinancierde rechtsbijstand betekent dit dat altijd een politiek debat moet plaatsvinden over het bedrag dat aan de regeling moet worden toegewezen, rekening houdend met de noodzaak om de honoraria te verhogen. De Nederlandse orde van advocaten geeft de voorkeur aan een systeem waarbij aanpassingen van de honoraria automatisch worden toegepast, zonder dat er een debat nodig is; bijdrage van de orde van advocaten aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 5.

⁶³ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 8.

⁶⁴ De hervorming zou ook een beslissing mogelijk maken om de gerechtskosten in het bestuursrecht niet te indexeren. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 3.

⁶⁵ Exclusief honoraria voor civielrechtelijke zaken met vorderingen van meer dan 100 000 EUR en gerechtskosten bij de Nederlandse handelsrechtbanken. Het indexeringspercentage voor 2024 is vastgesteld op 1,83 %. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 3.

maatregelen moeten leiden tot een algemene verlaging van de gerechtskosten met ongeveer 13,5 %⁶⁶.

Efficiëntie

De efficiëntie van het justitiële stelsel blijft hoog. De procedures in eerste aanleg in civielrechtelijke, bestuursrechtelijke, handelsrechtelijke en andere zaken duren nog steeds kort⁶⁷ en het afhandelingspercentage is hoog. In vergelijking met 2021 is in 2022 echter sprake van een lichte toename van de duur van de procedures en een daling van de afhandelingspercentages⁶⁸. Deze ontwikkeling wordt bevestigd door het afhandelingspercentage voor bestuursrechtelijke zaken in eerste aanleg, dat in 2022 daalde tot 99 %⁶⁹. De verwerkingstijd voor dergelijke zaken is echter korter geworden⁷⁰. Wat zaken in verband met witwassen⁷¹ en omkoping⁷² betreft, laat het EU-scorebord voor justitie 2024 een toename zien van de gemiddelde duur van rechtszaken in 2022 ten opzichte van het voorgaande jaar. Gegevens over de efficiëntie van litigieuze civielrechtelijke en handelszaken ontbreken nog steeds, waardoor de efficiëntie van het justitieel stelsel niet volledig kan worden beoordeeld. De Raad voor de rechtspraak meldt ook dat een tekort aan justitieel personeel als gevolg van de moeilijke arbeidsomstandigheden binnen de rechterlijke macht, zoals hierboven uiteengezet, naar verwachting gevolgen zal hebben voor het aantal zaken dat in de komende jaren binnen de normale verwerkingstijd wordt behandeld⁷³. De achterstand bij strafzaken als gevolg van de COVID-19-pandemie is verder afgenomen bij rechtbanken van eerste en tweede aanleg⁷⁴.

II. CORRUPTIEBESTRIJDING

Anticorruptiebeleid valt onder de gedeelde verantwoordelijkheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (voor de bevordering van integriteit) en van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (voor corruptiebestrijding). De bevoegdheid om corruptie te onderzoeken en te vervolgen wordt gedeeld door verschillende autoriteiten, waaronder de Rijksrecherche⁷⁵ (onderzoekt omkoping van ambtenaren), de Fiscale

⁶⁶ De Raad voor de rechtspraak is teleurgesteld dat het voorstel om de gerechtskosten met 25 % te verlagen niet zal worden ingediend, aangezien deze verlaging de toegang tot de rechter aanzienlijk had kunnen verbeteren; informatie ontvangen van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland. De Nederlandse orde van advocaten pleit voor verdere maatregelen om de gerechtskosten te verlagen, hoewel dit wordt gezien als een eerste stap in de goede richting.

⁶⁷ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 5. Het duurt gemiddeld 82 dagen om een zaak op te lossen, ten opzichte van de 76 dagen van het voorgaande jaar.

⁶⁸ Figuur 10 (van 103,5 % in 2021 tot 98 % in 2022), EU-scoreborden voor justitie 2023 en 2024.

⁶⁹ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 12. Het percentage bedroeg in 2021 108 %.

⁷⁰ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 8. 257 dagen in 2022 ten opzichte van 265 dagen in 2021.

⁷¹ EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 22. 203 dagen in 2022 ten opzichte van 156 dagen in 2021.

⁷² EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 23. 645 dagen in 2022 ten opzichte van 443 dagen in 2021.

⁷³ Schriftelijke bijdrage van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland.

⁷⁴ Zie verslagen over de rechtsstaat 2020, 2021, 2022 en 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, respectievelijk blz. 6, 4, 7 en 8. Bij de arrondissementsrechtbanken van eerste aanleg en rechtbanken van tweede aanleg is de achterstand als gevolg van de COVID-19-pandemie weggewerkt. Hoewel de achterstand bij de kantonrechters van eerste aanleg nog steeds 47 % groter is dan vóór de pandemie, werd in oktober 2023 een verdere daling van 18 % ten opzichte van het voorgaande jaar verwezenlijkt.

⁷⁵ Als opsporingsdienst valt de Rijksrecherche onder het gezag en de leiding van het College van procureurs-generaal van het Openbaar Ministerie.

inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) (onderzoekt financiële misdrijven, met inbegrip van buitenlandse en niet-ambtelijke omkoping), met zijn Anti-Corruptie Centrum (ACC), het nationale Openbaar Ministerie (vervolgt omkoping van ambtenaren) en het Functioneel Parket (vervolgt niet-ambtelijke en buitenlandse omkoping). De Nationale Samenwerking tegen Ondernemende Criminaliteit (NSOC) (samenwerking tussen uitvoerende organen⁷⁶ die financiële stromen en bedrijfsstructuren van ondernemende georganiseerde criminaliteit aanpakken) bleef dit jaar bestaan. De verantwoordelijkheid voor de preventie van corruptie ligt verspreid over veel verschillende actoren⁷⁷. Er is geen algemeen agentschap voor corruptiebestrijding dat verantwoordelijk is voor de repressie en/of preventie van corruptie. Binnen de rechtshandavingsinstanties werken de teams voor corruptiebestrijding en inlichtingen onverminderd samen.

Deskundigen en bedrijfsleiders percipiëren het niveau van corruptie in de Nederlandse overheidssector nog steeds als relatief laag. In de corruptieperceptie-index 2023 van Transparency International scoort Nederland 79/100, waarmee het in de Europese Unie op de vierde plaats en wereldwijd op de achtste plaats staat⁷⁸. Deze perceptie is de afgelopen vijf jaar relatief stabiel⁷⁹ gebleven. Uit de speciale Eurobarometer over corruptie van 2024 blijkt dat 54 % van de respondenten corruptie als een in eigen land wijdverbreid fenomeen beschouwt (EU-gemiddelde: 68 %) en dat 5 % van de respondenten zich in het dagelijkse leven persoonlijk getroffen voelt door corruptie (EU-gemiddelde: 27 %)⁸⁰. Wat de bedrijven betreft, beschouwt 53 % corruptie als een wijdverbreid fenomeen (EU-gemiddelde: 65 %) en 13 % als een probleem bij het zakendoen (EU-gemiddelde: 36 %)⁸¹. Voorts vindt 46 % van de respondenten dat het aantal met succes vervolgde zaken volstaat om corruptiepraktijken te ontmoedigen (EU-gemiddelde: 32 %)⁸², en vindt 45 % van de ondernemingen dat burgers en bedrijven die betrapt worden op het omkopen van een hoge ambtenaar, adequaat worden gestraft (EU-gemiddelde: 31 %)⁸³.

De regering heeft het overleg met overheidsinstanties en het maatschappelijk middenveld over de versterking van het anticorruptiebeleid voortgezet. Zoals vorig jaar

⁷⁶ Zoals de douane, de politie, de belastingdienst, het Openbaar Ministerie, fiscale diensten, de Koninklijke Marechaussee en de strijdkrachten.

⁷⁷ Dergelijke actoren omvatten zowel het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties als individuele gemeenten, de Rijksrecherche, het Huis voor Klokkenluiders en anderen.

⁷⁸ Transparency International (2024), Corruption Perceptions Index 2023, blz. 2. De gepercipieerde mate van corruptie is als volgt gerangschikt: laag (de score voor de perceptie onder deskundigen en bedrijfsleiders van corruptie in de overheidssector is hoger dan 79); relatief laag (score tussen 79 en 60), relatief hoog (score tussen 59 en 50), hoog (score lager dan 50).

⁷⁹ In 2018 was de score 82, tegenover 79 in 2023. We spreken van een significante toe- of afname wanneer de score de laatste vijf jaar met meer dan vijf punten is veranderd; bij een verandering van vier tot vijf punten spreken we van een verbetering/verslechtering; en bij een verandering van één tot drie punten van een betrekkelijk stabiele situatie.

⁸⁰ Speciale Eurobarometer 584: Citizens' attitudes towards corruption in the EU (2024). De Eurobarometergegevens over de perceptie en ervaring van burgers op het gebied van corruptie worden elk jaar geactualiseerd. De vorige gegevensverzameling was Speciale Eurobarometer 534 (2023).

⁸¹ Flash Eurobarometer 543: Businesses' attitudes towards corruption in the EU (2024). De Eurobarometergegevens over de houding van het bedrijfsleven ten aanzien van corruptie worden elk jaar geactualiseerd. De vorige gegevensverzameling was Flash Eurobarometer 524 (2023).

⁸² Speciale Eurobarometer 584: Citizens' attitudes towards corruption in the EU (2024).

⁸³ Flash Eurobarometer 543: Businesses' attitudes towards corruption in the EU (2024).

werd gemeld, heeft Nederland geen algemene anticorruptiestrategie⁸⁴. Het Ministerie van Justitie en Veiligheid blijft overheidsinstanties en organisaties van het maatschappelijk middenveld raadplegen over de wijze waarop het anticorruptiebeleid verder kan worden versterkt⁸⁵. De raadplegingen zijn momenteel gericht op bestaande wetgeving en bestaand beleid inzake corruptiebestrijding en de uitvoering daarvan⁸⁶. Organisaties van het maatschappelijk middenveld herhaalden ook hun oproep om het bestaande wettelijke kader te versterken om het gebrek aan adequate strafbaarstelling van ongeoorloofde beïnvloeding aan te pakken⁸⁷. De regering heeft in totaal vier risicobeoordelingen in verband met corruptie laten uitvoeren⁸⁸. Hoewel deze risicobeoordelingen verschillende gebieden bestrijken en verschillende doelstellingen en methoden hebben, lijken zij niet gekoppeld te zijn aan een algemene strategische aanpak van corruptiebestrijding⁸⁹. Daarnaast wordt de wetgeving voor de vervolging en berechting van ministers en Kamerleden geactualiseerd⁹⁰. In haar coalitieakkoord van mei 2024 heeft de nieuwe regering zich ertoe verbonden een nationale aanpak van corruptiebestrijding toe te passen door de weerbaarheid van ambtenaren en hun bereidheid om misbruik te melden te vergroten en door het bewustzijn te vergroten van de risico's van ongeoorloofde toegang tot IT-systemen door overheidsfunctionarissen⁹¹. Het maatschappelijk middenveld was ingenomen met deze expliciete toezegging om corruptie te bestrijden, maar merkte op dat de plannen abstract blijven⁹². De nieuwe regering heeft zich er ook toe verbonden rekening te houden met de aanbevelingen van Greco, als onderdeel van een bredere agenda inzake democratie, de rechtsstaat en goed bestuur⁹³.

Het blijft een strategische prioriteit te voorkomen dat criminele organisaties door middel van corruptie infiltreren in het openbaar bestuur en de politiek. Over het algemeen wordt aangenomen dat corruptie verband houdt met de belangen van georganiseerde

⁸⁴ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 8-9. Daarnaast heeft Nederland een lage score op de OESO (2024) Public Integrity Indicator voor de kwaliteit van het strategisch kader, omdat er geen gevestigde strategie is.

⁸⁵ De toekomst van het Platform corruptiebestrijding, ter bevordering van samenwerking en informatie-uitwisseling tussen instanties voor corruptiebestrijding, dat tijdens de COVID-19-pandemie werd stopgezet, blijft deel uitmaken van het overleg. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 8 en 9, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 2 en 3. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 9.

⁸⁶ Er is momenteel geen duidelijk tijdschema voor het einde van dit overleg; schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 2 en 3.

⁸⁷ De niet-strafbaarstelling van "ongeoorloofde beïnvloeding" is reeds lang een punt van zorg van maatschappelijke organisaties in Nederland, ten aanzien waarvan tot dusver geen actie is ondernomen. Maatschappelijke organisaties blijven deze niet-strafbaarstelling als een punt van zorg benadrukken. Input van TI, NHC, FPU en NJC voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 11. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2022, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 9, en verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 9.

⁸⁸ De nationale risicobeoordeling, de interdepartementale risicobeoordeling, de beoordeling van corruptierisico's in de belangrijkste havens en een risicobeoordeling van de politiek.

⁸⁹ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 2 en 3.

⁹⁰ Nederlandse regering (2024), "Modernisering wetgeving ambtsdelicten Kamerleden en bewindspersonen in gang gezet".

⁹¹ Hoofdlijnenakkoord 2024-2028 van PVV, VVD, NSC en BBB, blz. 22.

⁹² NPO Radio 1 (2024), "Belang van anticorruptie in nieuw kabinet: 'Integriteit en transparantie essentieel voor vertrouwen'".

⁹³ Hoofdlijnenakkoord 2024-2028 van PVV, VVD, NSC en BBB, blz. 19. Zie ook pijler I.

ondermijnende criminaliteit⁹⁴. In 2020 ging een programma voor de bestrijding van georganiseerde ondermijnende criminaliteit van start, dat verder wordt ontwikkeld⁹⁵. Het onderzoek naar corruptierisico's en veerkracht in de haven van Rotterdam en op de luchthaven Schiphol, dat deel uitmaakt van het actieplan voor mainports⁹⁶, werd in maart 2024 gepubliceerd⁹⁷. De Rijksrecherche heeft in 2023 16 gevallen van het lekken van informatie en 18 gevallen van corruptie binnen de autoriteiten onderzocht⁹⁸. Ongeoorloofde toegang tot databanken en de noodzaak van een passende gegevensregistratie⁹⁹ blijven belangrijke kwesties in verband met infiltratie. De Rijksrecherche en het Openbaar Ministerie brachten in 2023 vier rapporten uit over de afgifte van gegevensbeveiligde identificatiedocumenten en over logbestanden en toegangsbeheer in informatiesystemen van de overheid¹⁰⁰. Naar aanleiding daarvan hebben lokale overheden zich ingezet om kwetsbaarheden in hun werkprocessen aan te pakken¹⁰¹. In het kader van onderzoek naar aspecten van de Italiaanse aanpak van maffiabeestrijding¹⁰² werden goede praktijken vastgesteld, die ook relevant zijn voor de Nederlandse context en waaraan Nederland al werkt in verband met de bestrijding van de georganiseerde misdaad¹⁰³. De ministeriële commissie voor de bestrijding van ondermijnende criminaliteit is begonnen met een risicobeoordeling¹⁰⁴, die gericht is op het verkrijgen van inzicht in de huidige aanpak van corruptiebestrijding binnen de verschillende overheidsinstanties, het onderzoeken van corruptierisico's en het

⁹⁴ Ondermijnende criminaliteit houdt verband met alle vormen van zware georganiseerde misdaad, waaronder inmenging in de bonafide structuren van de samenleving. Zij betreft vormen van criminaliteit die de integriteit van de regering, de publieke en de particuliere sector ondermijnen en waarden en normen aantasten.

⁹⁵ Informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 10.

⁹⁶ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 10.

⁹⁷ Uit het onderzoek blijkt dat hun grootste corruptierisico omkoping in de rechtshandavingsketen is en dat zowel in Rotterdam als op Schiphol de weerbaarheid van werknemers tegen omkoping in de rechtshandavingsketen het grootst is in vergelijking met alle andere risico's. De regering is van mening dat de resultaten in overeenstemming zijn met eerder onderzoek en ziet als zodanig geen behoefte aan verdere actie. RAND Europe (2024), "Druggerelateerde corruptie op Schiphol en in de Rotterdamse haven"; WODC (2024), "Druggerelateerde corruptie op Schiphol en in de Rotterdamse haven — Samenvatting van het verslag van RAND Europe en het WODC over corruptierisico's in de belangrijkste havens", blz. 4-8; informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 7.

⁹⁸ Openbaar Ministerie (2024), jaarverslag 2023, blz. 44.

⁹⁹ Gegevensregistratie betreft corrupte overheidsfunctionarissen die zonder toestemming toegang hebben tot bepaalde informatie in officiële databanken. Problemen op dit gebied hebben te maken met ontoereikend uitgeruste IT-systemen waarmee het niet mogelijk is om de identiteit te traceren van personen die op ongeoorloofde wijze toegang hebben tot de specifieke gegevens. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 11.

¹⁰⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 13 en verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 11.

¹⁰¹ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 4.

¹⁰² WODC (2023), "Italiaanse antimaffiawetgeving inspiratiebron voor Nederlandse aanpak van georganiseerde criminaliteit". Zie verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 11.

¹⁰³ Informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 7.

¹⁰⁴ Een van de vier hierboven beschreven beoordelingen.

vergroten van het bewustzijn over het belang van anticorruptiemaatregelen¹⁰⁵. De eerste resultaten van deze specifieke beoordeling, met betrekking tot de risico's in de ministeries, zullen in de zomer van 2024 beschikbaar zijn; de resultaten voor uitvoerende agentschappen en lokale overheden zullen later volgen¹⁰⁶.

Het onderzoek naar en de vervolging van met corruptie verband houdende misdrijven is nog steeds efficiënt en de bevoegde autoriteiten zetten hun werkzaamheden gericht op corruptie in verband met georganiseerde misdaad voort. Het onderzoek naar en de vervolging van met corruptie verband houdende misdrijven verlopen nog steeds naar behoren, ook in zaken op hoog niveau; rechercheurs en aanklagers maken geen melding van directe belemmeringen¹⁰⁷. Er zijn geen statistieken beschikbaar over het aantal onderzoeken naar corruptiegerelateerde misdrijven, maar in 2023 werden 44 personen door het Openbaar Ministerie aangeklaagd wegens beschuldiging van corruptie¹⁰⁸ (tegenover 48 personen in 2022)¹⁰⁹. Daarnaast hebben rechtbanken in 2023 definitieve veroordelingen¹¹⁰ uitgesproken in 6 zaken¹¹¹ in eerste aanleg en in 15 zaken¹¹² in tweede aanleg waarin inbreuken of een of meer corruptiegerelateerde misdrijven werden aangetoond¹¹³. Dit leidde in 2023 tot 67 sancties, terwijl in 2022 103 sancties werden opgelegd¹¹⁴. Het EOM heeft in 2023 geen melding gemaakt van corruptiezaken onder zijn openstaande zaken in Nederland¹¹⁵. De Nationale Samenwerking tegen Ondernemende Criminaliteit (NSOC) — opgericht in 2022 als samenwerking tussen uitvoerende organen die criminele financiële stromen en hun onderliggende bedrijfsstructuren, waaronder witwassen en corruptie, aanpakken¹¹⁶ — zette haar werkzaamheden na een evaluatie in eerste instantie voort, met bijzondere aandacht voor informatie-uitwisseling¹¹⁷. Naar aanleiding van een motie van het Nederlandse parlement van 25 juni 2024 heeft de regering zich ertoe verbonden de NSOC versneld af te bouwen en de

¹⁰⁵ Informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland van 27 maart 2024, blz. 2.

¹⁰⁶ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland van 14 maart 2024, blz. 4, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland van 27 maart 2024, blz. 2.

¹⁰⁷ Informatie verkregen van de gezamenlijke vergadering met rechtshandavingsinstanties en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2020, 2021, 2022 en 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, respectievelijk blz. 8, blz. 6 en 7, blz. 9 en 10 en blz. 10 en 11.

¹⁰⁸ De artikelen 177 (actieve omkoping in de publieke sector), 178 (belemmering van justitie/actieve omkoping van rechters), 328ter (omkoping in de particuliere sector) en 363 (passieve omkoping in de publieke sector) van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht.

¹⁰⁹ Vervolgingsgegevens uitgesplitst naar artikel en jaar, verstrekt door het Nederlandse Openbaar Ministerie in maart 2024.

¹¹⁰ Het aantal definitieve veroordelingen heeft alleen betrekking op het aantal zaken waarin veroordelingen zijn uitgesproken, en niet op het aantal verdachten dat in elke zaak is veroordeeld.

¹¹¹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 14 en 15.

¹¹² Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 14 en 15.

¹¹³ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 14 en 15.

¹¹⁴ Vervolgingsgegevens uitgesplitst naar artikel en jaar, verstrekt door het Nederlandse Openbaar Ministerie in maart 2024.

¹¹⁵ EOM (2024), jaarverslag 2023, blz. 47.

¹¹⁶ Binnen de NSOC werken politie, Openbaar Ministerie, Belastingdienst en Douane, FIOD, Koninklijke Marechaussee en andere onderdelen van het Ministerie van Defensie samen om aan de hand van gedeelde informatie nieuwe methoden te ontwikkelen om criminele structuren en hun verdienmodellen te ontwrichten.

¹¹⁷ Informatie verkregen van de gezamenlijke vergadering met rechtshandavingsinstanties en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland.

bevoegde autoriteiten financiële middelen toe te wijzen om deze informatie-uitwisseling zelf te organiseren¹¹⁸. Transparency International had eerder kritiek geuit op het onduidelijke wettelijke mandaat van de NSOC¹¹⁹.

Er wordt verder gewerkt aan een betere handhaving van buitenlandse omkopingszaken, onder meer door de invoering van richtsnoeren voor zelfcontrole en zelfmelden. Er zijn nog enkele zorgen met betrekking tot de doeltreffende handhaving van buitenlandse omkopingszaken¹²⁰. Om de resultaten te verbeteren, werden binnen de FIOD-ACC¹²¹ intern posten toegewezen om de capaciteit voor het onderzoeken van buitenlandse omkopingszaken te versterken¹²². De algemene inspanningen om de capaciteit van het Openbaar Ministerie te vergroten¹²³, moeten ook gevolgen hebben op het gebied van buitenlandse omkoping. Naar aanleiding van een studie over zelfmelden, samenwerking met de onderzoekers en zelfonderzoek uit 2023¹²⁴ stelt het Openbaar Ministerie richtsnoeren op voor zelfcontrole en zelfmelden van financiële/economische criminaliteit (waaronder gevallen van buitenlandse omkoping) om bedrijven duidelijkheid te verschaffen¹²⁵. Er wordt geen verdere wetgeving over dit onderwerp verwacht¹²⁶. De Hoge Raad verduidelijkte in een uitspraak de wettelijke waarborgen met betrekking tot vervolgingsverzoeken betreffende grote datasets die mogelijk beschermde communicatie omvatten, waarbij de onderzoeksrechter een grotere rol krijgt toebedeeld¹²⁷. Dit zou het effect van grote datasets op sommige onderzoeken naar buitenlandse omkoping kunnen beperken¹²⁸.

Politie en rechtshandavingsinstanties blijven zich intensief inspannen om de integriteit te bevorderen en corruptierisico's te bestrijden. De werkzaamheden op het gebied van de integriteit van de politie worden voortgezet en hebben vorig jaar aanzienlijke resultaten opgeleverd¹²⁹. De politie heeft in november 2023 een directeur Integriteit benoemd, die verantwoordelijk is voor een strategisch beleid ter bevordering van integriteit en een ethische

¹¹⁸ Motie van het lid Michon-Derkzen c.s. Kamerstukken II 2023-2024, 36 560 VI nr. 15.

¹¹⁹ De ngo meldde dat de NSOC slechts weinig maatregelen nam op het gebied van corruptiebestrijding. Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹²⁰ Zoals ook aangegeven door de Anti-corruptiewerkgroep van de OESO. Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 11 en 12.

¹²¹ De fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) met zijn Anti-Corruptie Centrum (ACC).

¹²² Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 8, en informatie ontvangen van de FIOD in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹²³ Zie pijler I.

¹²⁴ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 12.

¹²⁵ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 15 en 16, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 8.

¹²⁶ Informatie verkregen van de gezamenlijke vergadering met rechtshandavingsinstanties en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹²⁷ Uitspraak van de Hoge Raad van 12 maart 2024 in zaak 23/03504, ECLI:NL:HR:2024:375. Zie ook pijler I, voetnoot 39.

¹²⁸ Deze juridische moeilijkheden bij het gebruik van grote datasets zijn van invloed op de duur van sommige zaken met betrekking tot buitenlandse omkoping. Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 12.

¹²⁹ Greco concludeerde onlangs dat de Nederlandse rechtshandavingsinstanties zes van de acht aanbevelingen inzake integriteit en corruptiebestrijding van Greco naar tevredenheid hebben uitgevoerd. Greco, Vijfde evaluatieronde — Tweede nalevingsverslag, Nederland (2023), punt 118.

werkomgeving¹³⁰, en heeft een speciale eenheid opgericht om corruptie intern te bestrijden¹³¹. Bovendien wordt een verdere analyse van corruptierisico's binnen de politie uitgevoerd aan de hand van onderzoeksprojecten die gericht zijn op het in kaart brengen van corruptierisico's en strategieën om corruptie binnen rechtshandavingsinstanties in een vroeg stadium te kunnen bestrijden¹³². De politie herziet momenteel haar beleid van 2014 inzake het aanvaarden van giften en inzake netwerken¹³³. Hoewel zij overweegt een verplicht systeem voor het registreren van giften in te voeren, zoals was aanbevolen door Greco¹³⁴, betwijfelt de politie of een dergelijk systeem doeltreffend zou zijn, aangezien politieagenten al verplicht zijn giften met een waarde van meer dan 50 EUR te weigeren¹³⁵.

Integriteit en transparantie voor ministers en staatssecretarissen worden nog steeds bevorderd, maar zijn grotendeels gebaseerd op de eigen verantwoordelijkheid. In december 2022 werd een gedragscode voor ministers en staatssecretarissen vastgesteld, die onder meer voorziet in regels inzake giften, nevenactiviteiten en lobbyactiviteiten¹³⁶. In maart 2024 werden twee integriteitsadviseurs op hoog niveau¹³⁷ benoemd¹³⁸. Zij zullen fungeren als adviserende contactpunten in geval van integriteitsproblemen en vermoedens hiervan in verband met ministers en staatssecretarissen. Het inwinnen van hun advies is echter noch verplicht, noch is hun advies bindend, en de adviseurs hebben geen sanctiebevoegdheden en kunnen geen verslag doen toekomen aan de regering of het parlement¹³⁹. Volgens de code moeten de ministers zelf elke aanvaarding van financiële belangen melden aan de Tweede Kamer, maar er is geen toezichtsmechanisme ingesteld¹⁴⁰. Daarom is de handhaving van de gedragscode gebaseerd op de eigen verantwoordelijkheid en

¹³⁰ Informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van de politie voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

¹³¹ Informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹³² Aanpak met vijf pijlers om corruptie te bestrijden en de integriteit van de operationele en ondersteunende eenheden van de politie te versterken door middel van de volgende projecten: "Inzicht en overzicht" voor een strategische analyse van corruptie bij de politie, "Fieldlabs Corruptiebestrijding Politie" voor de vroegtijdige identificatie en bestrijding van corruptie, "Samenwerking met inlichtingenoperaties in verband met dreigingen van binnenuit" over het misbruik van politie-inlichtingensystemen, "Samenwerking met de Politieacademie" voor academisch onderzoek naar motieven voor corruptie door de politie en "Versterking van de weerbaarheid" voor het vroegtijdig herkennen en voorkomen van corruptiesituaties. Informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van de politie voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 2-3.

¹³³ Informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van de politie voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

¹³⁴ Greco, Vijfde evaluatieronde — Tweede nalevingsverslag, Nederland (2023), punten 74-78.

¹³⁵ Informatie ontvangen van de politie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van de politie voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

¹³⁶ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 13.

¹³⁷ De voormalige ministers Winnie Sorgdrager en Jaap de Hoop Scheffer. NOS Nieuws (2024), "Oud-ministers Sorgdrager en De Hoop Scheffer vertrouwensfunctionarissen kabinetsleden".

¹³⁸ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland en schriftelijke bijdrage van de Eerste Kamer in het kader van het bezoek aan Nederland van 22 maart 2024, blz. 3.

¹³⁹ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁴⁰ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 6.

op het beginsel van parlementair vertrouwen¹⁴¹, waar belanghebbenden nog steeds sceptisch over zijn¹⁴². Bovendien heeft de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het thema integriteit onlangs besproken in de ministerraad. Na de vorming van een nieuwe regering en voordat deze aantreedt, zal een externe toezichthouder een uitgebreide sessie organiseren voor de nieuwe ministers en staatssecretarissen om het bewustzijn met betrekking tot integriteitskwesaties te vergroten¹⁴³. Tot slot blijft het algemene integriteitsbeleid voor ambtenaren en politici, dat in 2023 werd aangenomen, van kracht¹⁴⁴.

Verscheidene Kamerleden werden geschorst wegens schending van de integriteitsregels, terwijl bredere problemen met betrekking tot de regeling inzake de openbaarmaking van vermogens en belangen zijn gesignaleerd. In december 2023 adviseerde het College van onderzoek integriteit¹⁴⁵ de Tweede Kamer voor de tweede keer om verschillende Kamerleden te schorsen wegens schending van de transparantieregels¹⁴⁶. In 2023 werden drie Kamerleden naar aanleiding van het advies van het College voor een week geschorst nadat zij weigerden hun vermogen en belangen in een thuisbezorgdienst aan te geven¹⁴⁷. Transparency International is verontrust over het feit dat de sancties van 2022 geen ontmoedigend effect hebben gehad, en uit zorgen over de duur en de ernst van de sancties¹⁴⁸. Op basis van onderzoek van journalisten¹⁴⁹ heeft Transparency International bij Greco een klacht ingediend waarin zij aanvoerde dat meer dan een derde van de Kamerleden niet of slechts onvoldoende opgave doet van hun nevenfuncties en belangen¹⁵⁰ en dat deze verklaringen onvoldoende worden geëvalueerd¹⁵¹. Transparency International is van mening dat dit in strijd is met de

¹⁴¹ Regeringsleden kunnen worden verzocht hun ambt neer te leggen als zij het vertrouwen van een parlementaire meerderheid verliezen; input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 10, en schriftelijke bijdrage van de Tweede Kamer in het kader van het bezoek aan Nederland van 19 maart 2024, blz. 4.

¹⁴² De doeltreffendheid van de gedragscode werd eerder bekritiseerd door Greco en de Open State Foundation, en deze kritiek werd nogmaals bevestigd door Transparency International. Zie Open State Foundation (2023), “Kamerleden fel over integriteitsbeleid van minister”; Greco, Vijfde evaluatieronde — Tweede nalevingsverslag, Nederland (2023), punt 117, en informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁴³ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 9.

¹⁴⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), “Integriteitsbeleid in publieke functies”, blz. 1-2.

¹⁴⁵ De instantie voor integriteitstoezicht van de Tweede Kamer, die klachten behandelt in verband met de gedragscode voor Kamerleden.

¹⁴⁶ NOS Nieuws (2023), “Integriteitscommissie Kamer wil schorsing drie Kamerleden Forum voor Democratie”.

¹⁴⁷ Een van de drie Kamerleden was eerder gesanctioneerd wegens zijn weigering om in 2022 opgave te doen van zijn vermogen. Verslag over de rechtsstaat 2023, hoofdstuk over de situatie van de rechtsstaat in Nederland, blz. 14; NL Times (2022), “Suspend far-right FvD leader Baudet as MP for refusal to declare income: Integrity board” en Dutch News (2024), “All three FvD MPs suspended for breaking transparency rules”.

¹⁴⁸ Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁴⁹ NOS Nieuws (2024), “Nevenregister Kamer nog steeds onvolledig en onduidelijk”.

¹⁵⁰ Transparency International (2024), brief aan Greco over gebrek aan transparantie van de belangen van Nederlandse Kamerleden.

¹⁵¹ De organisatie voert bovendien aan dat de bestaande transparantieregels bewust zodanig worden uitgelegd dat de toetsing van de verklaringen op mogelijke belangenconflicten wordt belemmerd. Transparency International (2024), Klacht Transparency bij Greco over transparantie Tweede Kamer.

Greco-aanbeveling van 2013, die als basis diende voor deze transparantieregels¹⁵². Belanghebbenden bekritisieren de bestaande richtsnoeren van het parlement als te vaag en te ruim te interpreteren voor de desbetreffende werkgroep voor de integriteit van de Tweede Kamer¹⁵³.

Er is enige verdere vooruitgang geboekt met de wetgevingshervorming van de regels inzake draaideurpraktijken, zoals deze door de regering was aangenomen, rekening houdend met het advies van de Raad van State. In het verslag over de rechtsstaat 2023 werd Nederland aanbevolen de “herziening van de regels inzake draaideurpraktijken waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten, af te ronden”¹⁵⁴. De regering heeft haar wetgevingsvoorstel ter zake in juli 2023¹⁵⁵ bij de Raad van State ingediend en in februari 2024 advies ontvangen¹⁵⁶. Zoals vorig jaar werd gemeld, zou het voorgestelde systeem bijna volledig op de eigen verantwoordelijkheid berusten¹⁵⁷, aangezien het niet voorziet in toezichts- of sanctiemechanismen en geen verplichte follow-up van het ontvangen advies vereist¹⁵⁸. De Raad van State was ingenomen met een hervorming van de regels inzake draaideurpraktijken. De Raad van State benadrukte echter dat wetgeving moet worden ingebed in een breder integriteitsbeleid om een cultuur van integriteit binnen de openbare dienst te bevorderen, en herhaalde zijn gebruikelijke waarschuwing over het uitsluitend via wetgeving aanpakken van ethische kwesties¹⁵⁹. Om het gebrek aan bindend karakter van het advies van het adviescollege aan te pakken, stelde de Raad van State voor dat de minister-president de betrokken (voormalige) minister of staatssecretaris aanbeveelt het advies van het adviescollege te volgen¹⁶⁰. Eind april 2024 nam de regering, rekening houdend met het advies van de Raad van State, het wetsvoorstel aan en legde zij dit ter goedkeuring voor aan de Tweede Kamer¹⁶¹. De Open State Foundation was ingenomen met

¹⁵² In de aanbeveling van Greco van 2013 werd voorgesteld regels in te voeren voor een duidelijke en volledige openbaarmaking van alle financiële belangen, nevenactiviteiten en inkomsten. Greco, Vierde evaluatieperiode — Evaluatieverslag, Nederland (2013), blz. 49; Transparency International (2024), Klacht Transparency bij Greco over transparantie Tweede Kamer en NOS Nieuws (2024), “Nevenregister Kamer nog steeds onvolledig en onduidelijk”.

¹⁵³ NOS Nieuws (2024), “Nevenregister Kamer nog steeds onvolledig en onduidelijk” en Notitie van de Onafhankelijk adviseur integriteit inzake recente advieslijn registraties van 2024.

¹⁵⁴ Verslag over de rechtsstaat 2022 en 2023, landenhoofdstukken over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 2. Vorig jaar werd enige vooruitgang gemeld, aangezien het oorspronkelijke wetgevingsvoorstel werd voorgelegd voor openbare raadpleging.

¹⁵⁵ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 5.

¹⁵⁶ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁵⁷ In het ontwerp wordt voorgesteld dat een voormalig lid van de regering — gedurende twee jaar beëindiging van zijn ambt — wordt verplicht advies in te winnen bij een adviescollege over een nieuwe baan in de particuliere en semi-particuliere sector. Zonder sanctie- of toezichtmechanisme zou het voorgestelde systeem berusten op de (eigen) verantwoordelijkheid van het betrokken (voormalige) regeringslid.

¹⁵⁸ Verslag over de rechtsstaat 2023, hoofdstuk over Nederland, blz. 14-15.

¹⁵⁹ Advies van de Raad van State (2024) over de Wet met betrekking tot het loopbaanvervolg van bewindspersonen.

¹⁶⁰ Advies van de Raad van State (2024) over de Wet met betrekking tot het loopbaanvervolg van bewindspersonen.

¹⁶¹ Ministerraad (2024), Besluitenlijst 26 april 2024, blz. 7-8. Het gewijzigde ontwerp bevat de bovengenoemde verplichting voor ministers en staatssecretarissen om advies over een vervolgfunctie in te winnen bij een adviescollege, hoewel het advies (en de nieuwe functie van de voormalige minister of staatssecretaris) zal worden gepubliceerd. De handhaving van de regels blijft volledig afhankelijk van maatschappelijke controle

de vooruitgang op het gebied van de regels inzake draaideurpraktijken¹⁶². Aangezien het voorstel door de regering is aangenomen en aan het parlement is toegezonden, is er enige verdere vooruitgang geboekt met de uitvoering van de aanbeveling van het verslag over de rechtsstaat 2023.

Er is enige vooruitgang geboekt op het gebied van de transparantie van lobbyactiviteiten, waarbij de bestaande maatregelen verder worden geëvalueerd. In het verslag over de rechtsstaat 2023 werd Nederland aanbevolen “[s]trengere transparantieregels vast te stellen voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement”¹⁶³. Zoals vorig jaar al werd gemeld, is er geen transparantieregister voor ministers en staatssecretarissen¹⁶⁴, en sindsdien zijn er geen updates geconstateerd met betrekking tot de transparantie van lobbyactiviteiten in het parlement¹⁶⁵. Na een studie uit 2022 over de wijze waarop transparantie in de regering zou kunnen worden bevorderd¹⁶⁶, werd alleen het bestaande integriteitsbeleid — dat de publicatie van wetgevingsvoetafdrukken¹⁶⁷ en ministeriële agenda’s¹⁶⁸ omvat — geactualiseerd¹⁶⁹. De regering is van mening dat de bestaande maatregelen reeds beantwoorden aan de doelstelling van een transparantieregister, namelijk het verschaffen van inzicht in contacten met derden en invloed op de politieke besluitvorming¹⁷⁰. Het blijft de individuele verantwoordelijkheid van elke minister en staatssecretaris om zijn agenda en wetgevingsvoetafdruk bekend te maken¹⁷¹. De regering heeft niettemin opdracht gegeven tot aanvullend onderzoek om de effecten van de bestaande maatregelen verder te evalueren, en het verantwoordelijke ministerie heeft, voor het geval een besluit zou worden genomen om de lobbywetgeving in de toekomst te actualiseren, op voorhand een vergelijkende studie laten uitvoeren naar lobbyregisters in andere EU-lidstaten¹⁷². Transparency International bekritiseerde de regels omdat zij onvoldoende

en reputatieschade. Memorie van toelichting invoering van regels met betrekking tot het loopbaanvervolg van bewindspersonen (2024), blz. 4-5.

¹⁶² Open State Foundation (2024), “Anti-draaideurwet naar parlement”.

¹⁶³ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 2.

¹⁶⁴ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15.

¹⁶⁵ Voor de Tweede Kamer bestaat er in Nederland sinds 2012 een vrijwillig en openbaar beschikbaar lobbyregister; zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15. Er werden geen updates met betrekking tot dit lobbyregister gemeld.

¹⁶⁶ In deze studie werd geconcludeerd dat de regering, in plaats van een lobbyregister in te voeren, de reeds bestaande transparantieregels moet aanscherpen, namelijk de publicatie van ministeriële agenda’s en wetgevingsvoetafdrukken, zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15, en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2023, blz. 13.

¹⁶⁷ De publicatie van een overzicht van de tijdens het wetgevingsproces geraadpleegde belanghebbenden. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1, en Transparency International (2023), “Lifting the Lid on Lobbying”, blz. 44.

¹⁶⁸ De bekendmaking van afspraken van ministers — met enige uitzonderingen — door het onderwerp van de afspraak en de contactpersoon bekend te maken. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

¹⁶⁹ Zie ook verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 15, en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

¹⁷⁰ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 6.

¹⁷¹ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), Kabinetsreactie op onderzoeksrapport “Afwegingskader legitieme belangenvertegenwoordiging”.

¹⁷² Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland; input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 6, en schriftelijke

transparant waren en beval aan een verplicht transparantieregister, een onafhankelijke toezichthoudende autoriteit en een gedragscode voor lobbyisten in te voeren¹⁷³. De organisatie merkte ook op dat de verschillende ministers hun agenda niet even goed openbaar maken¹⁷⁴ en dat er in de praktijk geen wetgevingsvoetafdruk beschikbaar is¹⁷⁵. Aangezien de regering het huidige systeem evalueert en de beste praktijken in andere lidstaten onderzoekt, is er enige vooruitgang geboekt bij de uitvoering van de aanbeveling in het verslag over de rechtsstaat 2023.

Het ontwerp van de nieuwe Wet op de politieke partijen heeft tot doel de bestaande wetgeving te stroomlijnen, de transparantie te vergroten en buitenlandse en antidemocratische invloeden te beperken. Na de herziening van de Wet financiering politieke partijen in 2023¹⁷⁶ heeft de regering een afzonderlijk en uitgebreider wetsontwerp inzake partijfinanciering en transparantie gepubliceerd: de Wet op de politieke partijen¹⁷⁷. Deze wet heeft tot doel de Wet financiering politieke partijen te combineren en te verbeteren¹⁷⁸. De Wet op de politieke partijen heeft onder meer tot doel de activiteiten van buitenlandse partijen te reguleren en bevat een verbod op partijen die een duidelijk en actueel gevaar voor de democratische rechtsstaat vormen doordat ze deze willen ondermijnen of afschaffen¹⁷⁹. Ook wordt voorgesteld partijen op lokaal en provinciaal niveau te subsidiëren om deze onafhankelijk te maken van particuliere investeerders en daardoor minder vatbaar te maken voor ongewenste financiële beïnvloeding¹⁸⁰. Het ontwerp is na consensus onder alle ministeries ter advies aan de Raad van State toegezonden¹⁸¹. Transparency International is ingenomen met de hervormingen¹⁸².

Het Huis voor Klokkeluiders constateert een aanzienlijke toename van het aantal meldingen en onderzoeken na de vaststelling van relevante wetgeving. Zoals vorig jaar werd gemeld, trad de nieuwe klokkenluiderswetgeving in 2023 in werking met het oog op de

bijdrage van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland van 14 maart 2024, blz. 5. De regering heeft overleg gepleegd met Duitsland, Frankrijk, Ierland en het Verenigd Koninkrijk over hun respectieve transparantieregisters.

¹⁷³ Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland en Transparency International Netherlands (2023), “Lifting the Lid on Lobbying”, blz. 7-9.

¹⁷⁴ Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland en Transparency International Netherlands (2023), “Transparantie agenda’s bewindspersonen verslechterd”.

¹⁷⁵ Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland en Transparency International (2023), “Lifting the Lid on Lobbying”, blz. 50-51.

¹⁷⁶ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 16.

¹⁷⁷ Nederlandse regering (2024), “Wet op de politieke partijen voor advies naar de Raad van State”.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ In de wet is reeds bepaald dat partijen door een rechter kunnen worden verboden wanneer zij handelen “in strijd met de openbare orde”; nu zou worden verduidelijkt dat partijen — enkel door een rechter — kunnen worden verboden als zij “de democratische rechtsstaat [willen] ondermijnen of afschaffen”. Een dergelijk verbod zou bijvoorbeeld gericht zijn op partijen die de onafhankelijkheid van de rechtspraak ongedaan willen maken of het verkiezingsproces willen verstoren. Informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland en Nederlandse regering (2022), “Wetsvoorstel maakt verbod mogelijk op partijen die democratie ondermijnen”.

¹⁸⁰ Nederlandse regering (2024), “Wet op de politieke partijen voor advies naar de Raad van State” en informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁸¹ Nederlandse regering (2024), “Wet op de politieke partijen voor advies naar de Raad van State” en informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁸² Informatie ontvangen van Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

omzetting van de EU-richtlijn betreffende de bescherming van klokkenluiders¹⁸³. De regering is voornemens de wetgeving verder te wijzigen om kwesties te regelen die buiten het toepassingsgebied van de richtlijn vallen, maar dit is in afwachting van verder onderzoek¹⁸⁴. Na de goedkeuring van deze wetgeving registreerde het Huis voor Klokkenluiders een stijging van 52 % van het aantal verzoeken om advies van potentiële melders van vermoedelijke wanpraktijken ten opzichte van 2022¹⁸⁵. Specifieke gegevens over het aantal meldingen in verband met corruptie in de werkomgeving worden echter niet verzameld en kunnen daarom niet worden geëvalueerd¹⁸⁶. Daarnaast hebben in 2023 56 % meer werkgevers contact opgenomen met het Huis voor Klokkenluiders ten opzichte van 2022¹⁸⁷ met vragen over onderwerpen als de invoering van een adequaat intern meldingskanaal¹⁸⁸. De regering is een campagne gestart over een veilig klimaat om te werken en te melden om de kennis over de Wet bescherming klokkenluiders te bevorderen¹⁸⁹. Drie jaar na de inwerkingtreding van de wet zal de regering het effect ervan beoordelen¹⁹⁰.

Een nationale risicobeoordeling heeft tot doel de grootste corruptiedreigingen en algemene risico's op nationaal, provinciaal en lokaal niveau in kaart te brengen. Uit de Flash Eurobarometer over de houding van bedrijven ten opzichte van corruptie in de EU blijkt dat 16 % van de Nederlandse bedrijven (het EU-gemiddelde is 27 %) van mening is dat corruptie hen in de afgelopen drie jaar heeft belet een overheidsopdracht of openbare aanbesteding binnen te halen¹⁹¹. Overheidsopdrachten blijven een van de belangrijkste gebieden met een hoog risico op corruptie in het land¹⁹². Hoewel het land in de strijd tegen corruptie een gedecentraliseerde aanpak volgt, heeft het ministerie van Justitie en Veiligheid opdracht gegeven tot een nationale risicobeoordeling inzake corruptie, die in april 2024 van start is gegaan¹⁹³. De beoordeling heeft tot doel de grootste corruptiedreigingen, het algemene

¹⁸³ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 16.

¹⁸⁴ Dergelijke wijzigingen zouden betrekking hebben op anonieme meldingen van vermoedelijk misbruik en op nieuwe toezichts- en sanctiebevoegdheden voor het Huis voor Klokkenluiders. Informatie ontvangen van het Huis voor Klokkenluiders in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 11.

¹⁸⁵ NOS Nieuws (2024), “Vorig jaar fors meer meldingen bij Huis voor Klokkenluiders”.

¹⁸⁶ Informatie ontvangen van het Huis voor Klokkenluiders in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 11.

¹⁸⁷ Informatie ontvangen van het Huis voor Klokkenluiders in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 11.

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Flash Eurobarometer 543: Businesses’ attitudes towards corruption in the EU (2024). Dit is 11 procentpunt lager dan het EU-gemiddelde.

¹⁹² Zo heeft de Nederlandse politie in het verleden melding gemaakt van corruptiegerelateerde problemen bij de aanschaf van auto's. Daarom richt de politie zich op het versterken van de weerbaarheid, niet alleen bij operationele politie-eenheden, maar ook bij ondersteunende en aanbestedingseenheden Transparency International heeft ook aangegeven dat aanbestedingen onder de drempel, ook in de EU-wetgeving, vaak niet worden gepubliceerd, wat leidt tot een gebrek aan transparantie. Informatie ontvangen van de politie en Transparency International in het kader van het bezoek aan Nederland.

¹⁹³ De risicobeoordeling wordt uitgevoerd door het WODC. Dit is een van de vier verschillende risicobeoordelingen die momenteel worden uitgevoerd. Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 12 en 13, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 1 en 2.

risiconiveau van deze dreigingen en de potentiële weerbaarheid tegen corruptie¹⁹⁴ in de publieke en particuliere sector op lokaal, provinciaal en nationaal niveau in kaart te brengen¹⁹⁵. De resultaten worden eind 2025 verwacht¹⁹⁶. Omdat de afgelopen jaren is gebleken dat de gezondheidszorg een ander gebied met een hoog risico op corruptie is, onder meer door een corruptiezaak bij de grootste cardiologische afdeling van het land¹⁹⁷, hebben het FIOD-ACC en het Openbaar Ministerie hun inspanningen op dit gebied opgevoerd¹⁹⁸. In het kader van een recente controle door de Nederlandse Rekenkamer werd weliswaar over het algemeen de doeltreffende organisatie van aanbestedingen in tijden van crisis geprezen, maar werd vastgesteld dat de regering onvoldoende aandacht besteedde aan mogelijke belangenconflicten bij de aankoop van vaccins tijdens de COVID-19-pandemie¹⁹⁹.

III. MEDIAPLURIFORMITEIT EN -VRIJHEID

De mediavrijheid in Nederland wordt geschaagd door grondwettelijke en wettelijke bescherming²⁰⁰. Deze bescherming omvat grondwettelijke waarborgen voor persvrijheid²⁰¹ en een onafhankelijke regulerende instantie voor de media (het Commissariaat voor de Media), naast mechanismen die de bestuurlijke en financiële onafhankelijkheid van de publieke media waarborgen. De toegang tot openbare documenten wordt gewaarborgd door de Wet openbaarheid van bestuur van mei 2022. Met initiatieven als PersVeilig zijn belangrijke initiatieven opgezet om de veiligheid van journalisten te verbeteren, waaruit inzet blijkt voor de bestrijding van fysiek geweld, online-intimidatie en juridische geschillen tegen mediaprofessionals.

Hoewel het Commissariaat voor de Media zijn operationele onafhankelijkheid behoudt en hiervoor beschikt over voldoende middelen, zijn er enkele kwesties aan de orde gesteld in verband met de toereikendheid van de zelfregulerende instantie voor de pers. Het Commissariaat voor de Media blijft autonoom functioneren²⁰² en is goed toegerust om zijn mandaat te vervullen²⁰³. Het is van mening dat zijn financiële en personele middelen

¹⁹⁴ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 6 en 7, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 1 en 2.

¹⁹⁵ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 1 en 2.

¹⁹⁶ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 6 en 7, en schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland, blz. 1 en 2.

¹⁹⁷ Een schandaal op de grootste cardiologische afdeling van het land, waarbij twee artsen ervan worden verdacht in 2022 steekpenningen van een Duitse leverancier van medische hulpmiddelen te hebben aanvaard om apparaten van zijn merk bij patiënten te plaatsen, ook in gevallen waarin dat medisch gezien niet nodig was, wat leidde tot talrijke onnodige hartimplantaten. Dutch News (2022), “Fall-out from hospital bribery inquiry ‘putting heart patients at risk’” en Isala-ziekenhuis (2023), “Patiëntverhalen Cardiologie in NRC”.

¹⁹⁸ Door bewustzijn te creëren, met name over de mogelijkheid om tekenen van corruptie anoniem te melden; informatie ontvangen van een gezamenlijke vergadering met rechtshandavingsinstanties en het Openbaar Ministerie in het kader van het bezoek aan Nederland en input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 11 en 12.

¹⁹⁹ Nederlandse rekenkamer (2024), “VWS handelde snel en had oog voor publieke doelen bij aanschaf coronavaccins”.

²⁰⁰ Nederland staat op de vierde plaats in de wereldindex voor persvrijheid 2024 van Reporters Without Borders, ten opzichte van de zesde plaats in het jaar daarvoor.

²⁰¹ Artikel 7 van de Nederlandse grondwet.

²⁰² Media Pluralism Monitor 2024, Landenrapport: Nederland, blz. 12.

²⁰³ Artikel 7 van de Nederlandse Mediawet van 2008.

toereikend zijn om in zijn huidige behoeften te voorzien²⁰⁴. De zelfregulerende instantie voor de pers (de Raad voor de Journalistiek) houdt toezicht op de beroepsnormen in de pers door klachten te behandelen en te beoordelen of een journalist de grenzen van journalistieke ethiek heeft overschreden. De Raad voor de Journalistiek kan alleen adviezen uitbrengen en kan geen rectificaties of sancties opleggen²⁰⁵. Free Press Unlimited meldde dat verschillende media de instantie voor beroepsethiek niet langer erkennen, met als argument dat de Raad voor de Journalistiek niet toegerust is om complexe zaken te beoordelen²⁰⁶.

Er blijven uitdagingen bestaan met betrekking tot de transparantie van media-eigendom en de hoge mate van concentratie op de mediamarkt. Hoewel het Commissariaat voor de Media de Mediamonitor uitgeeft, die publieke toegang biedt tot gegevens over media-eigendom, is het niet bevoegd om entiteiten te dwingen hun eigendomsinformatie openbaar te maken²⁰⁷. De hoge mate van mediaconcentratie die in het verslag over de rechtsstaat van vorig jaar werd gemeld²⁰⁸, met de bijbehorende beoordeling door de Media Pluralism Monitor²⁰⁹ dat de mediaconcentratie een zeer hoog risico met zich meebrengt, blijft bestaan²¹⁰. In december 2023 kondigde DPG Media, een groot Belgisch mediabedrijf, het voornemen aan om RTL Nederland, de grootste particuliere omroep van Nederland met een marktaandeel van 24,4 %, over te nemen²¹¹. Verenigingen van journalisten hebben hun bezorgdheid geuit over de toenemende concentratie op de mediamarkt die uit deze overname zou voortvloeien²¹². De overnameovereenkomst moet door de Autoriteit Consument & Markt worden goedgekeurd²¹³. Het Commissariaat voor de Media heeft al publiekelijk te kennen gegeven bereid te zijn de mededingingsautoriteiten te ondersteunen²¹⁴ bij het beoordelen van de potentiële impact van de overname op de pluriformiteit van de media²¹⁵. In het recente coalitieakkoord is toegezegd de Autoriteit Consument & Markt te

²⁰⁴ Informatie ontvangen van het Commissariaat voor de Media in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁰⁵ De Raad voor de Journalistiek publiceert adviezen over klachten op zijn website.

²⁰⁶ Free Press Unlimited (2024), “Een onderschat probleem: disproportionele juridische druk op de Nederlandse journalistiek. Een onderzoek naar de omvang en impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek door Free Press Unlimited”, blz. 27. In het verslag wordt benadrukt dat journalisten van mening zijn dat de capaciteit en de procedures van de instantie voor beroepsethiek ontoereikend zijn om complexe zaken te behandelen. Dit werd bevestigd in een schriftelijke bijdrage van Free Press Unlimited in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁰⁷ Informatie ontvangen van het Commissariaat voor de Media in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁰⁸ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 21.

²⁰⁹ Media Pluralism Monitor 2024, Landenrapport: Nederland, blz. 14.

²¹⁰ Commissariaat voor de Media, Mediamonitor 2023, blz. 12.

²¹¹ Commissariaat voor de Media, Mediamonitor 2023, blz. 10.

²¹² Schriftelijke bijdrage van Free Press Unlimited in het kader van het bezoek aan Nederland.

²¹³ Autoriteit Consument & Markt (2024), “DPG Media wil RTL Nederland Holding en RTL Nederland Media Services overnemen (fusieaanmelding)”. Zoals opgemerkt in verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 21, verbodde de Autoriteit Consument & Markt reeds in maart 2023 een geplande fusie tussen RTL Nederland en Talpa vanwege mededingingsbezwaren.

²¹⁴ Overeenkomstig artikel 7.21 van de Nederlandse Mediawet van 2008 is het Commissariaat voor de Media bevoegd om de gevolgen van concentraties op de mediamarkt voor de pluriformiteit en onafhankelijkheid van de media te beoordelen.

²¹⁵ Informatie ontvangen van het Commissariaat voor de Media in het kader van het bezoek aan Nederland. De Nederlandse Vereniging van Journalisten heeft in het kader van het bezoek aan Nederland ook enkele zorgen geuit over deze overname.

voorzien van aanvullende instrumenten om bij mededingingsbeoordelingen rekening te houden met diversiteit in het Nederlandse medialandschap²¹⁶.

Er worden inspanningen geleverd om het openbare-omroepstelsel te hervormen, terwijl er bezorgdheid is geuit over de verantwoordingsplicht en het vermogen om de journalistieke normen na te leven. Het Nederlandse publieke-omroepbestel, dat momenteel 13 omroepen omvat die verschillende maatschappelijke groepen vertegenwoordigen, wordt gecoördineerd door de Stichting Nederlandse Publieke Omroep (NPO), die toezicht houdt op de distributie van zendtijd en de financiering van erkende publieke omroepen. Zoals benadrukt in het verslag over de rechtsstaat van vorig jaar²¹⁷ heeft de regering, in overeenstemming met de doelstelling om de pluriformiteit van de media te bevorderen, een adviescollege opgericht om het bestuur van het publieke-omroepstelsel te evalueren en aanbevelingen te doen over het verbeteren van de toelatings- en verantwoordingscriteria voor publieke omroepen²¹⁸. In het eindverslag van het college, dat in september 2023 werd gepubliceerd, werden tekortkomingen van het huidige stelsel bij de bevordering van mediapluriformiteit vastgesteld en werden verschillende hervormingen voorgesteld²¹⁹. Recente ontwikkelingen met betrekking tot Ongehoord Nederland (ON), een publieke omroep die beweert de zorgen te vertegenwoordigen van Nederlandse burgers die zich ondervertegenwoordigd voelen in de reguliere media, wijzen op de uitdagingen waarmee het publieke-omroepstelsel wordt geconfronteerd bij het handhaven van journalistieke normen en het op onpartijdige wijze verstrekken van een verscheidenheid aan informatie en meningen aan het publiek²²⁰. In 2023 kreeg ON een derde sanctie van de NPO, nadat de ombudsman had bevestigd²²¹ dat ON systematisch inbreuk had gemaakt op de journalistieke normen, onder meer vanwege beschuldigingen van racisme en discriminatie. Hoewel de raad van bestuur van de NPO het ministerie van Cultuur verzocht de tijdelijke vergunning van ON in te trekken, was de staatssecretaris van Cultuur van mening dat het geconstateerde gebrek aan medewerking van ON niet voldoende was om een dergelijke intrekking te rechtvaardigen²²². In zijn antwoord pleitte de staatssecretaris voor het expliciet eisen dat de journalistieke normen in acht worden genomen, als criterium voor de erkenning van en de blijvende deelname van omroeporganisaties aan het openbare bestel²²³. Voorts heeft de staatssecretaris toegezegd de naleving van journalistieke normen²²⁴ als criterium voor de erkenning en de blijvende deelname van omroeporganisaties aan het openbare bestel te onderzoeken, en

²¹⁶ Hoofdlijnenakkoord van PVV, VVD, NSC en BBB.

²¹⁷ Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 21.

²¹⁸ Informatie ontvangen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kader van het bezoek aan Nederland.

²¹⁹ Adviescollege Van Geel (2023), “Eenheid in veelzijdigheid: Pleidooi voor een weerbaar publiek omroepbestel”; informatie ontvangen van de NPO in het kader van het bezoek aan Nederland (bv. vaststelling van een maximumaantal erkende publieke omroepen).

²²⁰ Artikel 5, lid 1, van de Europese verordening mediavrijheid.

²²¹ NPO Ombudsman (2022), “Uitspraak onderzoek Ongehoord Nederland”.

²²² Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, besluit van 19 december 2023, Definitief besluit verzoek NPO tot intrekking voorlopige erkenning Ongehoord Nederland.

²²³ Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023), Kamerbrief van 19 december 2023 bij het besluit van 19 december 2023. Informatie ontvangen van de NPO in het kader van het bezoek aan Nederland.

²²⁴ De staatssecretaris is van oordeel dat het Commissariaat voor de Media op grond van de artikelen 2.1 en 2.88 van de Nederlandse Mediawet van 2008 verantwoordelijk is voor de handhaving van deze normen.

aangekondigd dat daartoe opdracht zal worden gegeven voor een extern onderzoek²²⁵. De NPO heeft ook zorgen geuit over het waarborgen van voldoende financiering om zijn publieke opdracht te vervullen, met name gezien de noodzaak om te voldoen aan de hogere normen voor de publieke media die werden ingevoerd bij de Europese verordening mediavrijheid²²⁶.

De regering zet haar inspanningen voort om de transparantie en de toegang tot informatie te verbeteren als antwoord op de aanhoudende uitdagingen bij de uitvoering van de Wet open overheid. Sinds de inwerkingtreding van de Wet open overheid in mei 2022 heeft de regering haar inspanningen voortgezet om de transparantie en de toegang van het publiek tot informatie te verbeteren²²⁷. Belangrijke initiatieven zijn onder meer de proactieve openbaarmaking van beleidsnota's (naast kamerstukken) sinds september 2022 en de invoering van een centraal platform (Woo-index)²²⁸ dat alle verplichte openbaar gemaakte documenten consolideert en de toegang van het publiek vergemakkelijkt²²⁹. De regering erkent echter dat er nog steeds uitdagingen zijn bij de uitvoering van de Wet open overheid, met name wat betreft de tijdige behandeling van verzoeken om informatie²³⁰. Daarom startte zij een evaluatie van de uitvoering van de wet, die zowel belemmeringen als beste praktijken bij de behandeling van verzoeken om stukken aan het licht heeft gebracht²³¹. Naar aanleiding van de resultaten van deze evaluatie die in december 2023 werden gepubliceerd²³², heeft de regering op 21 juni 2024 maatregelen uiteengezet om te zorgen voor een betere uitvoering van de wet, met inbegrip van het beheer van openbare informatie en de versnelde behandeling van verzoeken²³³. Om de behandeling van verzoeken om stukken beter te kunnen monitoren, ontwikkelt de regering bijvoorbeeld een centraal dashboard voor alle centrale overheidsinstanties²³⁴.

Er worden verschillende inspanningen geleverd om de veiligheid van journalisten te verbeteren, waaronder wetgeving die doxing strafbaar stelt, maar bedreigingen en geweld tegen journalisten blijven aanleiding geven tot zorg. Het initiatief PersVeilig²³⁵ blijft een cruciale rol spelen bij het verbeteren van de veiligheid van journalisten en het

²²⁵ Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024), Kamerbrief van 5 april 2024 over de toekomst van het mediabeleid; Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023), Kamerbrief van 19 december 2023 bij het besluit van 19 december 2023.

²²⁶ Informatie ontvangen van de NPO in het kader van het bezoek aan Nederland.

²²⁷ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

²²⁸ Register van overheidsorganisaties, Woo-index.

²²⁹ Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023), Kamerbrief van 19 december 2023 bij het besluit van 19 december 2023.

²³⁰ Informatie ontvangen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het bezoek aan Nederland.

²³¹ Minister van Buitenlandse Zaken (2023), Kabinetsappreciatie van 8 september 2023 Rechtsstaatsrapport 2023 van de Europese Commissie.

²³² Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), Kamerbrief van 7 december 2023 bij Woo-invoeringstoets en Eindrapportage Woo-pilots.

²³³ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Kamerbrief van 21 juni 2024 met kabinetsreactie op invoeringstoets Wet open overheid.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Sinds zijn oprichting in 2019 heeft PersVeilig een uitgebreid protocol ontwikkeld voor de bescherming van journalisten, met de gezamenlijke inspanningen van rechtshandavingsinstanties, mediaorganisaties en journalisten.

aanpakken van fysieke aanvallen, online-intimidatie en juridische geschillen²³⁶. Belanghebbenden zijn over het algemeen van mening dat PersVeilig proactief is geweest bij het aanpakken van geweld tegen journalisten, onder meer door zich te richten op online pesterijen en juridische intimidatie van journalisten²³⁷. Het initiatief wordt momenteel geëvalueerd met het oog op de ontwikkeling van een duurzaam financieel kader vanaf 2025²³⁸, waaruit blijkt dat de regering zich inzet voor een mechanisme ter ondersteuning van journalisten op lange termijn. Ondanks deze inspanningen blijven er uitdagingen bestaan²³⁹, zoals blijkt uit de vier waarschuwingen die sinds het verslag over de rechtsstaat 2023 zijn ingediend bij het platform van de Raad van Europa ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten²⁴⁰. Een van de nieuwe waarschuwingen betreft een poging tot moord op een journalist²⁴¹. Een studie in opdracht van het ministerie van Justitie en Veiligheid van 2023 biedt een gedetailleerd beeld van de heersende omstandigheden van geweld en agressie tegen journalisten²⁴². Uit ander onderzoek blijkt dat een aanzienlijk aantal journalisten (82 %) te maken heeft met verschillende vormen van intimidatie, agressie of bedreigingen vanwege hun werk²⁴³. Bovendien lijken vrouwelijke journalisten bijzonder kwetsbaar voor specifieke vormen van agressie, zoals online-intimidatie²⁴⁴. In dit verband werd de inwerkingtreding in januari 2024 van wetgeving waarbij doxing strafbaar werd gesteld²⁴⁵ door belanghebbenden aangemerkt als een belangrijke stap in de bescherming van journalisten tegen onlinebedreigingen, met name gezien de toepasselijke verzwarende omstandigheden wanneer zij gericht zijn tegen journalisten²⁴⁶. Hoewel bepaalde belanghebbenden strategische rechtszaken tegen publieke participatie (SLAPP) in Nederland niet als een systemisch probleem beschouwen²⁴⁷, hebben

²³⁶ Schriftelijke bijdrage van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland.

²³⁷ Informatie ontvangen van Free Press Unlimited, de Nederlandse Vereniging van Journalisten en het Commissariaat voor de Media in het kader van het bezoek aan Nederland.

²³⁸ Informatie ontvangen van het Ministerie van Justitie en Veiligheid in het kader van het bezoek aan Nederland.

²³⁹ Minister van Buitenlandse Zaken (2023), Kabinetsappreciatie van 8 september 2023 Rechtsstaatsrapport 2023 van de Europese Commissie.

²⁴⁰ Raad van Europa, Platform ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten (2023).

²⁴¹ Media Freedom Rapid Response (2023), “Armed man walked into Hilversum’s Media Park with the intention to kill presenter Tim Hofman” en Raad van Europa, Platform ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten (2023), “Armed Man Arrested for Threatening to Kill Presenter Tim Hofman”.

²⁴² Erasmus Universiteit Rotterdam (2023), “Beelden van geweld, Een mixed-methods onderzoek naar geweld en agressie tegen journalisten”.

²⁴³ T. van Hal en L. Klein Kranenburg (2021), “Agressie en bedreiging richting journalisten”.

²⁴⁴ Minister van Buitenlandse Zaken (2023), Kabinetsappreciatie van 8 september 2023 Rechtsstaatsrapport 2023 van de Europese Commissie. Dit werd ook bevestigd door de Nederlandse Vereniging van Journalisten in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁴⁵ Artikel 285d van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht en Openbaar Ministerie (2023), “Richtlijn voor strafvordering doxing”.

²⁴⁶ Informatie ontvangen van Free Press Unlimited, de Nederlandse Vereniging van Journalisten en de NPO in het kader van het bezoek aan Nederland. Er zijn andere belanghebbenden die van mening zijn dat disproportionele juridische druk op journalisten een onderschat probleem is in Nederland, dat kan leiden tot zelfcensuur — Free Press Unlimited (2024), “Een onderschat probleem: disproportionele juridische druk op de Nederlandse journalistiek. Een studie naar de omvang en de impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek door Free Press Unlimited”.

²⁴⁷ Informatie ontvangen van de Nederlandse Vereniging van Journalisten in het kader van het bezoek aan Nederland.

zij enige bezorgdheid geuit over een civielrechtelijke smaadzaak door een bedrijfseigenaar tegen Het Financiële Dagblad en de hoofdredacteur ervan met betrekking tot artikelen over investeringen in Iran, die volgens de Nederlandse Vereniging van Journalisten dringend moest worden erkend als SLAPP en door de rechter moest worden verworpen²⁴⁸.

IV. ANDERE INSTITUTIONELE KWESTIES IN VERBAND MET CONTROLES EN WAARBORGEN

Nederland is een parlementaire democratie met een tweekamerstelsel, waarbij ontwerpwetgeving vooraf constitutioneel wordt getoetst²⁴⁹. Het parlement bestaat uit de Eerste en Tweede Kamer. Wetsontwerpen kunnen worden ingediend door de regering en door de leden van de Tweede Kamer. De Raad van State brengt advies uit over wetsontwerpen. Onafhankelijke instanties en het maatschappelijk middenveld spelen een belangrijke rol in het stelsel van controles en waarborgen. Het College voor de Rechten van de Mens, dat fungeert als nationaal orgaan voor gelijke behandeling, draagt bij tot de handhaving van de grondrechten.

Belanghebbenden zijn over het algemeen tevreden over het raadplegingsproces over wetsontwerpen en beleid. Als algemene praktijk betreft de regering belanghebbenden door middel van raadplegingen via het internet bij het opstellen van wetgeving of beleidsdocumenten²⁵⁰. Maatschappelijke organisaties melden dat de raadplegingsperiode soms korter is dan normaal nodig is om een doeltreffende bijdrage te kunnen leveren²⁵¹. In 2023 werd de website voor de raadpleging van het publiek grondig herzien om deze gebruiksvriendelijker en vollediger te maken. Er worden ook in een vroeg stadium paneldiscussies met het mkb, ondernemers en hun vertegenwoordigers georganiseerd over wetgevingsvoorstellen die op hen van invloed kunnen zijn²⁵².

Alle staatsmachten hebben verdere vooruitgang geboekt bij het aanpakken van de tekortkomingen die hebben geleid tot de toeslagenaffaire, en een Staatscommissie rechtsstaat heeft aanbevelingen gedaan om de rechtsbescherming van burgers te versterken. In het verslag over de rechtsstaat 2023 werd Nederland aanbevolen “[d]oor te gaan met de uitgebreide follow-up van de kinderopvangtoeslagaffaire, waarbij alle relevante overheidsinstanties worden betrokken, mede voortbouwend op het werk van de

²⁴⁸ Raad van Europa, Platform ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten (2023), “Het Financiële Dagblad Sued for Defamation Over Reports”.

²⁴⁹ Bij ontstentenis van een centraal grondwettelijk hof mogen de gewone rechtbanken een gedecentraliseerde vorm van “constitutionele” toetsing uitvoeren. Dit omvat overeenkomstig artikel 120 van de Grondwet niet de grondwettigheid van wetten en verdragen. Voor parlementaire wetten is toetsing mogelijk aan verdragen die rechtstreeks van kracht zijn; EU-scorebord voor justitie 2023, figuur 64.

²⁵⁰ Belanghebbenden van maatschappelijke organisaties en VNO-NCW melden dat zij over het algemeen worden geraadpleegd over wetsontwerpen. Gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 22 en informatie ontvangen van VNO-NCW in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁵¹ Raadplegingen duren gewoonlijk zes tot acht weken, maar de toegewezen tijd wordt soms verkort, waarbij de raadpleging met betrekking tot één specifiek initiatief op het gebied van terrorismebestrijding slechts vijf dagen duurde; gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 22.

²⁵² Informatie ontvangen van VNO-NCW in het kader van het bezoek aan Nederland. In Nederland ziet slechts 9 % van de ondervraagde bedrijven de frequente veranderingen in wetgeving of bezorgdheid over de kwaliteit van het wetgevingsproces als een reden voor het gebrek aan vertrouwen in investeringsbescherming. EU-scorebord voor justitie 2024, figuur 56.

Staatscommissie [r]echtsstaat”²⁵³. In april 2022 kondigde de regering verschillende maatregelen aan met betrekking tot de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht naar aanleiding van de aanbevelingen van de Commissie van Venetië om de rechtsbescherming van burgers ten opzichte van de staat te verbeteren, naar aanleiding van de toeslagenaffaire²⁵⁴. In dit verband werkt de regering nog aan wijzigingen van de Algemene wet bestuursrecht om de rechten van individuen te versterken²⁵⁵. Zij levert ook inspanningen om de kwaliteit van de wetgeving te verbeteren en stelt wetgeving op om een rechterlijke constitutionele toetsing van wetgeving mogelijk te maken²⁵⁶. Van de kant van de rechterlijke macht wordt een trend waargenomen waarbij bij de behandeling van bestuursrechtelijke zaken meer aandacht wordt besteed aan de rechtsbescherming van burgers door rechtbanken²⁵⁷. Naar aanleiding van de toeslagenaffaire gaat de Raad voor de rechtspraak in zijn jaarverslag ook in op mogelijke problematische wetgeving. De Tweede Kamer is een nieuw onderzoek gestart naar de eerbiediging door de belastingautoriteiten van het beginsel van gelijke behandeling en non-discriminatie bij de bestrijding van fraude²⁵⁸, met name door middel van algoritmische besluitvorming²⁵⁹. In haar conclusies van 26 februari 2024 wees de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening op het risico dat een gebeurtenis zoals de toeslagenaffaire zich opnieuw zou kunnen voordoen, aangezien de onderliggende patronen

²⁵³ In het verslag over de rechtsstaat 2023 concludeerde de Commissie dat er enige vooruitgang was geboekt met betrekking tot de aanbeveling van 2022. Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie in Nederland, blz. 2 en 20-22. Zie ook verslagen over de rechtsstaat 2021 en 2022, respectievelijk blz. 13 en 16.

²⁵⁴ Commissie van Venetië, Nederland — Advies over de rechtsbescherming van burgers, CDL-AD (2021)03, aangenomen op 15 en 16 oktober 2021, punten 134-137. Kabinetsreactie op het rapport van de Commissie van Venetië: Nederland — Advies over de rechtsbescherming van burgers, 12 april 2022.

²⁵⁵ Een formele raadpleging van zes maanden en (online)raadpleging over het wetsvoorstel begon op 1 februari 2024; informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁵⁶ Input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 22. Het coalitieakkoord tussen PVV, VVD, NSC en BBB beoogt de grondwet te wijzigen om het verbod van artikel 120 van de grondwet op te heffen en rechterlijke constitutionele toetsing mogelijk te maken, en een grondwettelijk hof op te richten. Het voorziet ook in een versterking van de constitutionele toetsing door de Tweede Kamer, met inbegrip van zijn rol bij de ratificatie van internationale verdragen.

²⁵⁷ De Raad voor de rechtspraak wijst erop dat als gevolg van deze ontwikkeling de bestuursrechters (in eerste aanleg) zijn veranderd van “controleerende rechters” in “rechters voor rechtsbescherming” en er meer ruimte is voor de “menselijke dimensie”, bijvoorbeeld door te verwijzen naar de jurisprudentie over verschoonbare overschrijding van termijnen; informatie ontvangen van de Raad voor de rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland. NJCM bevestigt deze trend door erop te wijzen dat dit een momentopname is van de jurisprudentie die verder moet worden geconsolideerd; informatie ontvangen van NJCM in het kader van het bezoek aan Nederland; Raad van State, “Lessen uit kinderopvangtoeslagzaken, Reflectierapport van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State”, november 2021. Een van de conclusies was dat ter voorkoming van onrechtvaardigheid in de toekomst de rechtsbescherming van burgers meer gewicht moest krijgen ten opzichte van rechtseenheid en rechtszekerheid.

²⁵⁸ Rapport van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening, “Blind voor mens en recht”, 26 februari 2024.

²⁵⁹ Er wordt momenteel een openbare raadpleging gehouden over een discussiestuk over algoritmische besluitvorming; informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland. Op 12 maart 2024 publiceerde de landsadvocaat een advies waarin staat dat het gebruik van profileringscriteria en algoritmen door de belastingautoriteiten niet in overeenstemming is met de in artikel 22 AVG verankerde rechten van burgers om niet aan geautomatiseerde gegevensverwerking te worden onderworpen; Pels Rijcken, “Advies over geautomatiseerde selectietechnieken aan het Ministerie van Financiën”, 12 maart 2024; in het coalitieakkoord tussen PVV, VVD, NSC en BBB is het plan opgenomen om het gebruik van algoritmische profilering te reguleren; gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 25.

nog steeds aanwezig zijn²⁶⁰, en formuleerde zij verschillende aanbevelingen, waaronder een grondwetswijziging, een verhoging van de begroting van de gegevensbeschermingsautoriteit, het wettelijk aansprakelijk stellen van de regering voor discriminerende handelingen en het scheiden van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State en het overdragen van deze afdeling aan de rechterlijke macht²⁶¹. Zij erkent dat de Tweede Kamer zelf zijn capaciteit, zijn wetgevende rol en zijn informatieve positie ten opzichte van de regering moet verbeteren²⁶². Verschillende belanghebbenden zijn het eens met de meeste aanbevelingen²⁶³. Zoals vermeld in het verslag over de rechtsstaat 2023, is een Staatscommissie rechtsstaat²⁶⁴ opgericht met aanbevelingen voor structurele veranderingen die alle staatsmachten moeten invoeren om de rechtsstaat vanuit het oogpunt van de burger te verbeteren. De Staatscommissie presenteerde haar eindverslag op 10 juni 2024, met tien voorstellen ter versterking van de rechtsbescherming van de burgers²⁶⁵. Hoewel alle drie de staatsmachten zich blijven inzetten voor het aanpakken van de tekortkomingen die met name door de Commissie van Venetië werden vastgesteld in de toeslagenaffaire²⁶⁶, zijn er nog veel initiatieven in de voorbereidings- en goedkeuringsfase en worden er nog meer lessen getrokken²⁶⁷. Ondanks de inspanningen van de regering²⁶⁸ verloopt de schadeloosstelling van de slachtoffers van de toeslagenaffaire bovendien langzaam²⁶⁹. Er werd dus verdere

²⁶⁰ Rapport van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening, “Blind voor mens en recht”, 26 februari 2024, blz. 48. In het coalitieakkoord wordt benadrukt dat het vertrouwen van de burgers in instellingen, hun toegang tot overheidsinstanties en hun daadwerkelijke rechtsbescherming moeten worden vergroot.

²⁶¹ Zoals beoogd door de nieuwe regering, zie pijler I, blz. 4.

²⁶² Zoals ook voorzien in het coalitieakkoord.

²⁶³ Informatie ontvangen van het College voor de Rechten van de Mens, de Ombudsman, de orde van advocaten en NJCM in het kader van het bezoek aan Nederland; College voor de Rechten van de Mens, “Rapport ‘Blind voor mens en recht’ onderstreept belang van fundamentele rechten”, 27 februari 2024; in een brief van 25 maart 2024 heeft het College voor de Rechten van de Mens ook vervolgvragen gesteld aan de Tweede Kamer.

²⁶⁴ Besluit van 10 februari 2023, nr. 2023000364 houdende instelling van een staatscommissie rechtsstaat.

²⁶⁵ Staatscommissie rechtsstaat, “De gebroken belofte van de rechtsstaat, Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger”, 10 juni 2024. De commissie deed de volgende aanbevelingen: toon rechtsstatelijk leiderschap en draag de principes van de rechtsstaat actief uit. Versterk de rechtsstatelijke cultuur ook met een Planbureau voor de rechtsstaat en een zelfstandig begrotingshoofdstuk voor de rechtsketen; versterk het rechtsstatelijk kompas binnen alle onderdelen van de overheid; geef uitvoeringsorganisaties de mogelijkheid een rode kaart te trekken; verbeter het contact met de burger: in een rechtsstaat hebben burgers recht op begrijpelijke communicatie en adequate informatie; schaf toetsingsverbod van wetgeving aan de Grondwet af; geef langdurige politieke prioriteit aan vereenvoudiging van regelingen voor bestaanszekerheid; regel in algemene wetgeving een grondslag voor gegevensdeling tussen overheidsorganisaties, voor proactief overheidshandelen in het belang van de burger; investeer fors in de verbetering van de rechtsbescherming; richt de bestuurlijke besluitvorming en de procedure voor bezwaarschriften zo in dat burgers ervaren dat zij gehoord en gezien worden; toets als bestuursrechter ook aan rechtsbeginselen. Er wordt een officiële reactie van de nieuwe regering verwacht.

²⁶⁶ Zie voetnoot 255.

²⁶⁷ De Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak concludeert dat het te vroeg is om echt te bepalen in hoeverre de wetgevende en uitvoerende macht reageren op de opmerkingen van de Commissie van Venetië; informatie ontvangen van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁶⁸ De regering erkent dat de terugvordering voor een aantal ouders te lang duurt. Zij heeft verschillende maatregelen genomen om de terugvordering te versnellen en te verbeteren, teneinde de voltooiing van de integrale beoordelingen en bezwaren te bespoedigen, evenals de vroegere en betere indiening van dossiers; input van Nederland voor het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 21.

²⁶⁹ Volgens de orde van advocaten zal de regering nog steeds veel tijd nodig hebben om alle slachtoffers te compenseren voor de geleden schade en moet de beloofde nieuwe manier van werken van de regering nog in

voortgang geboekt bij het uitvoeren van de aanbeveling uit het verslag over de rechtsstaat 2023.

Het College voor de Rechten van de Mens heeft nog steeds te maken met bestuurlijke problemen. Op dit moment werkt het College voor de Rechten van de Mens, dat geaccrediteerd is met een A-status²⁷⁰, als gevolg van bestuurskwesties die in het verslag over de rechtsstaat 2023 en een daarmee verband houdend onderzoek zijn gemeld²⁷¹, met een interim-voorzitter en slechts vier van de negen geplande commissarissen. De Ombudsman heeft, als lid van de raad van advies van het College voor de Rechten van de Mens, zijn bezorgdheid geuit over de gevolgen voor het vermogen van het College om zijn taken doeltreffend uit te voeren²⁷². Ondanks deze problemen kreeg het College voor de Rechten van de Mens met ingang van 1 april 2024 de aanvullende functie van het nationaal preventiemechanisme²⁷³. In het kader van zijn functie als gelijkheidsorgaan is het doorgegaan met het onderzoek naar mogelijke discriminatie met betrekking tot de toeslagenaffaire²⁷⁴. Het College voor de Rechten van de Mens oordeelde met name in verschillende zaken dat het optreden van de Belastingdienst leidde tot indirecte discriminatie op grond van etniciteit²⁷⁵. Daarnaast heeft het verschillende bewustmakingsactiviteiten en opleidingen voor ambtenaren ondernomen om discriminatie op grond van etniciteit door overheidsinstanties te voorkomen. Er is aanvullende financiering beschikbaar gesteld voor de uitbreiding van zijn mandaat met het nationale preventiemechanisme.

Op 1 januari 2024 had Nederland vijf standaardarresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in afwachting van uitvoering, wat een toename van één inhield ten opzichte van het jaar daarvoor²⁷⁶. Op dat moment was 33 % van de Nederlandse

de praktijk worden bewezen; informatie ontvangen van de orde van advocaten in het kader van het bezoek aan Nederland. Volgens de Nationale ombudsman is dit te wijten aan het feit dat het oorspronkelijke ontwerp onvoldoende tegemoetkomt aan de behoeften van slachtoffers, te sterk vertrouwt op geautomatiseerde controles door ICT-systemen en de uitvoerende agentschappen niet meer bevoegdheden geeft om het terugvorderingsproces vorm te geven; Nationale ombudsman, “Herstel bieden: een vak apart, Een vergelijkend onderzoek naar tien hersteltrajecten”, 23 oktober 2023.

²⁷⁰ Ministerie van Justitie en Veiligheid, Kamerbrief van 9 juli 2024 met een samenvatting van het rapport van de onderzoekscommissie naar aanleiding van een melding van een vermoeden van een misstand bij het College voor de Rechten van de Mens; In het najaar van 2024 wordt een officieel antwoord van de regering op de bevindingen van de commissie verwacht; Verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie in Nederland, blz. 22 en 23.

²⁷¹ Accreditatie wordt verstrekt door de Internationale Alliantie van Mensenrechteninstellingen (GANHRI). Het College voor de Rechten van de Mens werd in december 2020 opnieuw geaccrediteerd, zie GANHRI Sub-Committee on Accreditation Report — December 2020. De accreditatie is gebaseerd op de beginselen met betrekking tot de status van nationale instellingen (de beginselen van Parijs), die zijn aangenomen bij resolutie 48/134 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 20 december 1993.

²⁷² Informatie ontvangen van de ombudsman in het kader van het bezoek aan Nederland. De gegevensbeschermingsautoriteit zit ook in het bestuur van het College voor de Rechten van de Mens.

²⁷³ Nationaal preventiemechanisme in het kader van het Facultatief Protocol bij het VN-Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing.

²⁷⁴ Zie verslag over de rechtsstaat 2023, landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland, blz. 22.

²⁷⁵ Bijdrage van het College voor de Rechten van de Mens aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 1.

²⁷⁶ Het Comité van Ministers van de Raad van Europa houdt toezicht op de vaststelling van de noodzakelijke maatregelen ter uitvoering van een arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Het is gebruikelijk dat het Comité zaken tegen een staat die tot vergelijkbare uitvoeringsmaatregelen nopen, groepeerd en gezamenlijk onderzoekt. Dit geldt met name als het om algemene maatregelen gaat. De eerste zaak binnen een groep wordt aangeduid als de leidende zaak wat betreft het toezicht op de algemene

standaardarresten van de afgelopen tien jaar nog niet uitgevoerd (vergeleken met 29 % in 2023). De gemiddelde tijd dat de arresten in afwachting van uitvoering waren is drie jaar en negen maanden (vergeleken met drie jaar en zeven maanden in 2023)²⁷⁷. Het oudste standaardarrest, dat al zeven jaar op uitvoering wacht, betreft de onveranderbaarheid van een aan een geesteszieke gevangene opgelegde levenslange gevangenisstraf²⁷⁸. Wat de naleving van de betalingstermijnen betreft, waren er op 31 december 2023 geen zaken waarbij een bevestiging van de betaling nog volledig werd afgewacht (tegenover één in 2022)²⁷⁹. Op 1 juli 2024 was het aantal standaardarresten in afwachting van de tenuitvoerlegging gestegen tot acht²⁸⁰.

Het maatschappelijk middenveld heeft nog steeds alle ruimte, al blijven enkele gemelde tekortkomingen met betrekking tot beperkingen van het recht op betoging bestaan. Het maatschappelijk middenveld in Nederland heeft nog steeds alle ruimte²⁸¹. Het College voor de Rechten van de Mens merkte op dat de in voorgaande jaren geuite bezorgdheid over de vrijheid van vergadering en de vrijheid van betoging niet waren weggenomen en beval de nationale autoriteiten aan betogingen zoveel mogelijk te faciliteren en te vermijden dat procedurele vereisten worden gebruikt om inhoudelijke beperkingen op te leggen²⁸². Maatschappelijke organisaties meldden verdere gevallen van vermeende onevenredige preventieve en repressieve acties van de politie²⁸³ en merkten op dat verschillende groepen demonstranten niet altijd gelijk worden behandeld²⁸⁴. Op 19 april 2024 zond de regering de Tweede Kamer een brief waarin zij haar beleid inzake het recht om te demonstreren uiteenzette²⁸⁵. Daarnaast uitten maatschappelijke organisaties hun bezorgdheid over

maatregelen. Vergelijkbare zaken binnen de groep kunnen worden afgesloten wanneer het Comité oordeelt dat alle mogelijke individuele maatregelen die nodig zijn om de aanvrager verhaal te bieden, zijn genomen.

²⁷⁷ Alle cijfers worden berekend door het European Implementation Network en zijn gebaseerd op het aantal zaken dat op de jaarlijkse afsluitdatum van 1 januari 2024 als hangende wordt beschouwd. Zie de bijdrage van het European Implementation Network aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 6.

²⁷⁸ Arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van 26 april 2016, Murray tegen Nederland, 10511/10, in afwachting van uitvoering sinds 2016.

²⁷⁹ Raad van Europa (2024), “Supervision of the execution of judgments decisions of the European Court of Human Rights – 17th Annual Report of the Committee of Ministers – 2023”, blz. 138.

²⁸⁰ Gegevens volgens de onlinedatabank van de Raad van Europa (HUDOC).

²⁸¹ Beoordeling gegeven door Civicus, op een schaal met vijf categorieën: open, vernauwd, belemmerd, onderdrukt en gesloten.

²⁸² Het College voor de Rechten van de Mens specificeert dat geplande manifestaties vooraf bij de overheid moeten worden aangemeld in het kader van de Wet openbare manifestaties. Hoewel dit een procedureel vereiste is dat de autoriteiten in staat stelt veiligheidsrisico's te beoordelen en tijdig maatregelen te treffen om de betoging te vergemakkelijken, voert het College voor de Rechten van de Mens aan dat het risico op inhoudelijke beperkingen van het recht op vrijheid van vergadering steeds groter wordt. Het College voor de Rechten van de Mens stelt voorts dat de beweringen dat beperkingen “noodzakelijk zijn in een democratische samenleving” strenger moeten worden gecontroleerd; bijdrage van het ENNHRI aan het verslag over de rechtsstaat 2024, hoofdstuk over Nederland, blz. 4-5.

²⁸³ Gezamenlijke bijdrage van het Nederlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 23 en 24. Een voorbeeld hiervan is de arrestatie van een groot aantal klimaatactivisten, waaronder ouders en hun kinderen op de autosnelweg A12 op 9 en 10 september 2023.

²⁸⁴ Waarbij het met name verwijst naar de behandeling van klimaatactivisten; gezamenlijke bijdrage van het Nederlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 23 en 24.

²⁸⁵ Verzamelbrief demonstratierecht, ministers van Binnenlandse Zaken en Veiligheid en Justitie, 19 april 2024. In deze brief kondigde de regering aan dat zij voornemens is onafhankelijk onderzoek te laten verrichten naar het demonstratierecht. In dit onderzoek zal worden gekeken naar de categorie van ontwrichtende demonstraties en naar de categorie van acties waarbij andere grondrechten of de nationale veiligheid in het

initiatieven die hun onafhankelijke rol onder druk zetten, zoals het wetsvoorstel transparantie maatschappelijke organisaties²⁸⁶. Zij vrezen ook dat hun toegang tot de rechter in de toekomst zal worden bemoeilijkt door het opleggen van strengere ontvankelijkheidsvereisten²⁸⁷.

gedrang kunnen komen. Het maken van een dergelijk onderscheid werd door de Commissie Meijers bekritiseerd als mogelijk in strijd met de vrijheid van vergadering; informatie ontvangen van de Commissie Meijers in het kader van het bezoek aan Nederland. Op 21 november 2023 oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat Nederland de vrijheid van vergadering had geschonden in het kader van een protest tegen de uitzetting van een kraker in Amsterdam in 2011; arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van 21 november 2023, Laurijsen e.a. tegen Nederland (verzoeken nrs. 56896/17, 56910/17, 56914/17, 56917/17 en 57307/17). De regering stelt momenteel een actieplan op dat aan de Raad van Europa moet worden voorgelegd; informatie ontvangen van de regering in het kader van het bezoek aan Nederland.

²⁸⁶ Gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024; nationale bijdrage van Franet aan het verslag over de grondrechten 2024, Nederland, blz. 30, waarin verslag wordt uitgebracht over zorgen van maatschappelijke organisaties in verband met de rechtszekerheid en het vermeende stigmatiserende effect van de rapportagevereisten. Het wetsontwerp is nog in behandeling in de Tweede Kamer.

²⁸⁷ Gezamenlijke bijdrage van het Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland en NJCM aan het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 4 en 23, waarin zij verwijzen naar een motie die op 21 februari 2023 door de Tweede Kamer werd aangenomen. Op 4 april 2024 reageerde de regering op de motie waarin werd gewezen op het belang van toegang tot de rechter voor belangengroepen die collectieve acties ondernemen. Zij vermeldde ook dat de relevante Wet afwikkeling massaschade in collectieve actie (WAMCA), waarin de vereisten voor belangengroepen zijn aangescherpt, met inbegrip van het vereiste van representativiteit, in de tweede helft van 2024 zal worden geëvalueerd. In het coalitieakkoord wordt ook verwezen naar een onderzoek naar de mogelijkheid om nadere representativiteitsvereisten op te leggen; Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, Aarhus, 25 juni 1998, artikel 9(3).

Bijlage I: Lijst van bronnen in alfabetische volgorde*

* De lijst van bijdragen die in het kader van de raadpleging inzake het verslag over de rechtsstaat 2024 zijn ontvangen, is te vinden op: https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-targeted-stakeholder-consultation_en.

Adviescollege Van Geel (2023), “Eenheid in veelzijdigheid: Pleidooi voor een weerbaar publiek omroepbestel”, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/09/25/aanbiedingsbrief-rapport-adviescollege-van-geel-eenheid-in-veelzijdigheid>.

Autoriteit Consument & Markt (2024), “DPG Media wil RTL Nederland Holding en RTL Nederland Media Services overnemen”.

Centre for Media Pluralism and Media Freedom (2024), *Media Pluralism Monitor 2024, landenrapport Nederland* (verschijnt binnenkort).

College voor de Rechten van de Mens (2024), “Rapport ‘Blind voor mens en recht’ onderstreept belang van fundamentele rechten”, <https://www.mensenrechten.nl/actueel/nieuws/2024/02/27/rapport-blind-voor-mens-en-recht-onderstreept-belang-van-fundamentele-rechten>.

College voor de Rechten van de Mens (2024), Brief: “Suggesties voor feitelijke vragen over het rapport ‘Blind voor mens en recht’”, [Brief: Suggesties voor feitelijke vragen over het rapport ‘Blind voor mens en recht’ | College voor de Rechten van de Mens \(mensenrechten.nl\)](https://www.mensenrechten.nl/actueel/nieuws/2024/02/27/rapport-blind-voor-mens-en-recht-onderstreept-belang-van-fundamentele-rechten).

Commissie van Venetië (2023), “The Netherlands — Opinion of the Venice Commission on the legal safeguards of the independence of the judiciary from the executive power”, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2023\)029-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2023)029-e).

Directoraat-generaal Communicatie (2024), Flash Eurobarometer 543: *businesses’ attitudes towards corruption in the EU*.

Directoraat-generaal Communicatie (2024), Speciale Eurobarometer 584: *citizens’ attitudes towards corruption in the EU*. Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2021), Reactie van de Wetenschappelijke Commissie van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak op het initiatiefwetsvoorstel inzake de bijzondere aanwijzingsbevoegdheid van de minister van Justitie en Veiligheid in de richting van het Openbaar Ministerie en de inlichtingenplicht in individuele zaken, <https://www.nvvr.org/wp-content/uploads/731.-Aanwijzingsbevoegdheid-definitief.pdf>.

Dutch News (2022), “Fall-out from hospital bribery inquiry ‘putting heart patients at risk’”, <https://www.dutchnews.nl/2022/08/squabbles-at-isala-heart-hospital-is-putting-patients-at-risk-volkskrant/>.

Dutch News (2024), “All three FvD MPs suspended for breaking transparency rules”, <https://www.dutchnews.nl/2023/12/all-three-fvd-mps-suspended-for-breaking-transparency-rules/>.

EOM (2024), “Annual Report 2023”, https://www.eppo.europa.eu/sites/default/files/2024-03/EPPO_Annual_Report_2023.pdf.

Erasmus Universiteit Rotterdam (2023), “Beelden van geweld, Een mixed-methods onderzoek naar geweld en agressie tegen journalisten”, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/03/27/tk-bijlage-wodc-onderzoek-naar-geweld-en-agressie-tegen-journalisten>.

Free Press Unlimited (2024), “Een onderschat probleem: *disproportionele juridische druk op de Nederlandse journalistiek*. Een onderzoek naar de omvang en impact van juridische druk op de Nederlandse journalistiek door Free Press Unlimited”, <https://www.freepressunlimited.org/nl/actueel/onderzoek-fpu-toenemende-juridische-druk-op-nederlandse-media-wordt-onderschat>.

Greco (2018), Vijfde evaluatieronde, “Compliance Report on The Netherlands on Preventing corruption and promoting integrity on central governments (top executive functions) and law

enforcement agencies”, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680931c9d>.

Greco (2023), Vijfde evaluatieronde, “Compliance Report on The Netherlands on Preventing corruption and promoting integrity on central governments (top executive functions) and law enforcement agencies”, <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680acf3dc>.

Hoge Raad (2024), Jaarverslag 2023, <https://www.hogeraad.nl/jaarverslag>.

HOOP, LEF EN TROTS — Hoofdlijnenakkoord 2024-2028 van PVV, VVD, NSC en BBB.

Isala-ziekenhuis (2023), “Patiëntverhalen Cardiologie in NRC”, <https://www.isala.nl/nieuws/patientverhalen-cardiologie-in-nrc/>.

Landsadvocaat (2024), Pels Rijcken, Advies over geautomatiseerde selectietechniek aan het Ministerie van Financiën.

Media Freedom Rapid Response, Monitor, <https://www.mfr.eu/monitor>.

Minister van Binnenlandse Zaken (2023), Kamerbrief van 7 december 2023 bij Woo-invoeringstoets en Eindrapportage Woo-pilots, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/12/07/kamerbrief-bij-woo-invoeringstoets-en-eindrapportage-woo-pilots>.

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Minister van Justitie en Veiligheid (2024), Verzamelbrief demonstratierecht, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z07035&did=2024D16156.

Minister van Buitenlandse Zaken (2023), Kabinetsappreciatie van 8 september 2023 Rechtsstaatsrapport 2023 van de Europese Commissie, <https://open.overheid.nl/documenten/a9cd10ae-6087-4486-9b99-1f69e52d8f74/file>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), Kamerbrief – Integriteitsbeleid openbaar bestuur, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/25/kamerbrief-integriteitsbeleid-openbaar-bestuur>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), Kabinetsreactie op onderzoeksrapport “Afwegingskader legitieme belangenvertegenwoordiging”, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a0e2529f05c3cdaad252ca2adf8fc7efc2c31321/pdf>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2024), Memorie van toelichting invoering van regels met betrekking tot het loopbaanvervolg van bewindspersonen, alsmede een tweetal wijzigingen van de Wet adviescollege rechtspositie politieke ambtsdragers.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2023), Antwoorden Kamervragen over de geblokkeerde herbenoeming van klokkenluiders bij het College voor de Rechten van de Mens, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2023/07/07/antwoorde-n-kamervragen-over-de-geblokkeerde-herbenoeming-van-klokkenluiders-bij-het-college-voor-de-rechten-van-de-mens/antwoorden-kamervragen-over-de-geblokkeerde-herbenoeming-van-klokkenluiders-bij-het-college-voor-de-rechten-van-de-mens.pdf>.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2023), Kamerbrief over melding van een vermoeden van een misstand bij het College voor de Rechten van de Mens, <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-9b4006dd0ea11882ea4757490193280c33dd974f/pdf>.

Ministerie van Justitie en Veiligheid (2024), Reactie op de amendementen bij het Voorstel van wet tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, 24 mei 2024,

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z08975&did=2024D21089.

Ministerie van Justitie en Veiligheid, Kamerbrief van 9 juli 2024, Samenvatting Rapport Commissie van onderzoek melding vermoeden van een misstand bij het College voor de Rechten van de Mens, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z11914&did=2024D28585.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2021), “Twee nieuwe aspiranten krijgen voorlopige erkenning”, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/07/08/twee-nieuwe-aspiranten-krijgen-voorlopige-erkenning>.

Ministerraad (2024), Besluitenlijst van de vergadering gehouden op vrijdag 26 april 2024 in de Trêveszaal van het ministerie van Algemene Zaken, aangevangen in aansluiting aan de Ministerraad van het Koninkrijk.

Nationale ombudsman (2023), “Herstel bieden: een vak apart, Een vergelijkend onderzoek naar tien hersteltrajecten”, [NOM Hersteltrajecten \(nationaleombudsman.nl\)](https://www.nationaleombudsman.nl/nom/hersteltrajecten).

Nationale Samenwerking tegen Ondernemende Criminaliteit (2022), “Wetenschap betrokken bij NSOC”, <https://www.tegenondernemendecriminaliteit.nl/actueel/nieuws/2022/12/07/wetenschappers-betrokken-bij-nsoc>.

Nederlandse regering (2020), Wet transparantie maatschappelijke organisaties, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A35646>.

Nederlandse regering (2022), Nederlands Herstel- en Veerkrachtplan, [Definitief Nederlands Herstel- en Veerkrachtplan | Rapport | Rijksoverheid.nl](https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/04/12/definitief-nederlands-herstel-en-veerkrachtplan).

Nederlandse regering (2022), Wetsvoorstel maakt verbod mogelijk op partijen die democratie ondermijnen, <https://www.nieuwsbzk.nl/2379773.aspx?t=Wetsvoorstel-maakt-verbod-mogelijk-op-partijen-die-democratie-ondermijnen>.

Nederlandse regering (2022), Wetsvoorstel 36243 — Wijziging van verschillende wetten in het belang van integere, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, [Wijziging van de Wet op de rechterlijke organisatie, de Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren, de Wet op de Raad van State en enige andere wetten in verband met enkele wijzigingen in het belang van integere, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, alsmede de regeling van enige andere onderwerpen | Tweede Kamer der Staten-Generaal](https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/04/12/wijziging-van-de-wet-op-de-rechterlijke-organisatie-de-wet-rechtspositie-rechterlijke-ambtenaren-de-wet-op-de-raad-van-state-en-enige-andere-wetten-in-verband-met-enkele-wijzigingen-in-het-belang-van-integere-onafhankelijke-en-onpartijdige-rechtspraak).

Nederlandse regering (2023), Brief van de minister voor Rechtsbescherming, “Voortgang stelselvernieuwing rechtsbijstand”, https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j4nvgs5kjj27kof_j9vvi5epmj1ey0/vm96svqgvazz/f=/kst31753286.pdf.

Nederlandse regering (2023), Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, [Wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie | Tweede Kamer der Staten-Generaal](https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/04/12/wijziging-van-de-penitentiaire-beginselenwet-in-verband-met-aanvullende-maatregelen-tegen-georganiseerde-criminaliteit-tijdens-detentie).

Nederlandse regering (2024), “Modernisering wetgeving ambtsdelicten Kamerleden en bewindspersonen in gang gezet”, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/04/12/modernisering-wetgeving-ambtsdelicten-kamerleden-en-bewindspersonen-in-gang-gezet>.

Nederlandse regering (2024), “Wet op de politieke partijen voor advies naar de Raad van State”, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/04/09/wet-op-de-politieke-partijen-voor-advies-naar-de-raad-van-state>.

Nederlandse regering (2024), Reactie op de motie van het lid Diederik van Dijk c.s. over nadere representativiteitsvereisten verkennen voor belangenorganisaties met een ideëel doel en hiermee de motie-Stoffer c.s. uitvoeren, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z05791&did=2024D13390.

Nederlandse rekenkamer (2024), “VWS handelde snel en had oog voor publieke doelen bij aanschaf coronavaccins”, <https://www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2024/04/10/vws-handelde-snel-en-had-oog-voor-publieke-doelen-bij-aanschaf-coronavaccins>.

Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2023), Tientallen rechters en officieren voelen zich bedreigd, <https://www.nvvr.org/tientallen-rechters-en-officieren-voelen-zich-bedreigd/>.

NL TIMES (2022), “Suspend far-right FvD leader Baudet as MP for refusal to declare income: Integrity board”, <https://nltimes.nl/2022/10/13/suspend-far-right-fvd-leader-baudet-mp-refusal-declare-income-integrity-board>.

NOS Nieuws (2023), “Integriteitscommissie Kamer wil schorsing drie Kamerleden Forum voor Democratie”, <https://nos.nl/artikel/2496995-integriteitscommissie-kamer-wil-schorsing-drie-kamerleden-forum-voor-democratie>.

NOS Nieuws (2024), “Nevenregister Kamer nog steeds onvolledig en onduidelijk”, <https://nos.nl/nieuwsuur/collectie/13969/artikel/2514289-nevenregister-kamer-nog-steeds-onvolledig-en-onduidelijk>.

NOS Nieuws (2024), “Oud-ministers Sorgdrager en De Hoop Scheffer vertrouwensfunctionarissen kabinetsleden”, <https://nos.nl/artikel/2512881-oud-ministers-sorgdrager-en-de-hoop-scheffer-vertrouwensfunctionarissen-kabinetsleden>.

NOS Nieuws (2024), “Vorig jaar fors meer meldingen bij Huis voor Klokkenluiders”, <https://nos.nl/artikel/2513230-vorig-jaar-fors-meer-meldingen-bij-huis-voor-klokkenluiders>.

NPO Ombudsman (2022), “Uitspraak onderzoek Ongehoord Nederland”, <https://www.omroepombudsman.nl/uitspraken-en-columnns/uitspraak-onderzoek-tweede-reeks-van-ongehoord-nederland>.

NPO Radio I (2024), “Belang van anticorruptie in nieuw kabinet: ‘Integriteit en transparantie essentieel voor vertrouwen’”, interview met Louisewies van der Laan, directeur van Transparency International Netherlands van 20 mei 2024, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/politiek/899a5c30-7865-4148-a290-9605636a57fa/belang-van-anticorruptie-in-nieuw-kabinet-integriteit-en-transparantie-essentieel-voor-vertrouwen>.

OESO (2024), “Public Integrity Indicator for Quality of the Strategic Framework”, <https://oecd-public-integrity-indicators.org/countries/NLD>.

Onafhankelijk adviseur integriteit (2024), “Notitie van de Onafhankelijk adviseur integriteit inzake recente advieslijn registraties” <https://bijlagen.nos.nl/artikel-19933677/Notitie.pdf>.

Open State Foundation (2023), “Kamerleden fel over integriteitsbeleid van minister”, <https://openstate.eu/nl/2023/05/kamerleden-fel-over-integriteitsbeleid-van-minister/>.

Open State Foundation (2024), “Anti-draaideurwet naar parlement”, <https://openstate.eu/nl/2024/05/anti-draaideurwet-naar-parlement/>.

Openbaar Ministerie (2024), Jaarbericht 2023, <https://www.om.nl/documenten/jaarverslagen/om/map/2019-en-verder/om-jaarbericht-2023>.

Orde van advocaten (2020), Wetgevingsadvies: Wet verval bijzondere aanwijzingsbevoegdheid openbaar ministerie, [Nederlandse orde van advocaten \(advocatenorde.nl\)](https://www.ordenorde.nl).

Orde van advocaten (2023), “Ruim helpt verkiezingsprogramma’s voldoet niet volledig aan minimumnormen van de rechtsstaat”, [NOvA-commissie: ruim helpt verkiezingsprogramma’s voldoet](https://www.nova-commissie.nl)

[niet volledig aan minimumnormen van de rechtsstaat | Nederlandse orde van advocaten \(advocatenorde.nl\)](#).

Raad van Europa, Platform ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten — Nederland, <https://fom.coe.int/en/pays/detail/11709554>.

Raad van State (2024), Advies over geamendeerde wetsvoorstel om de Penitentiaire beginselenwet te wijzigen, <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/april/advies-penitentiaire-beginselenwet>.

Raad van State (2024), Jaarverslag 2023, <https://www.raadvanstate.nl/jaarverslag2023/>.

Raad van State, Advies Wet regels gewezen bewindspersonen (2024), <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@138505/w04-23-00208/>.

Raad voor de rechtspraak (2023), Brief van de Raad voor de rechtspraak aan de Staatscommissie Rechtsstaat, <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/brieven/documenten/brieven/2023/07/13/brief-raad-voor-de-rechtspraak-rvdr-aan-de-staatscommissie-rechtsstaat>.

RAND Europe (2024), “Drugsgelateerde corruptie op Schiphol en in de Rotterdamse haven: Een analyse van corruptiedreigingen, impact en beleidsinstrumenten op basis van de methodologie voor National Risk Assessment”, <https://www.rand.org/randeurope/research/projects/2023/schiphol-airport-corruption.html>.

Reporters without Borders (2024), “World Press Freedom Index 2024 — country fact-file Netherlands”, <https://rsf.org/en/country/netherlands>.

Sander, D.B., Crijns, J.H., Klapwijk, J.A., Lochs, M. (2023), “De impact van de kroongetuigenregeling op de veiligheid en praktijkvoering van advocaten”, Universiteit Leiden, [De impact van de kroongetuigenregeling op de veiligheid en praktijkvoering van advocaten | Scholarly Publications \(universiteitleiden.nl\)](#).

Staatscommissie rechtsstaat (2023), Brief aan de informateur: Tussenconclusie Staatscommissie rechtstaat, [Brief aan de informateur: Tussenconclusie Staatscommissie rechtsstaat | Brief | Staatscommissie rechtsstaat](#).

Staatscommissie rechtsstaat, “De gebroken belofte van de rechtsstaat — Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger”, 10 juni 2024, <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/rapport/documenten/rapporten/2024/06/01a/index>.

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023), besluit van 19 december 2023, “Definitief besluit verzoek NPO tot intrekking voorlopige erkenning Ongehoord Nederland”, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/besluiten/2023/12/19/definitief-besluit-verzoek-npo-tot-intrekking-voorlopige-erkenning-ongehoord-nederland>.

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023), Kamerbrief van 19 december 2023 bij het besluit van 19 december 2023, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/12/19/kamerbrief-definitief-besluit-op-verzoek-npo-tot-intrekking-voorlopige-erkenning-ongehoord-nederland>.

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024), Kamerbrief van 5 april 2024 over de toekomst van het mediabeleid https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z05913&did=2024D13691.

T. van Hal en L. Klein Kranenburg (2021), “Agressie en bedreiging richting journalisten”, <https://next.prdn.nl/prodynamic-persveilig-prod/public/bestanden/Agressie-enbedreiging-richting-Journalisten2021.pdf>.

Transparency International (2023), “Lifting the Lid on Lobbying — Hidden Power and Influence in the Netherlands”, <https://www.transparency.nl/wp-content/uploads/2023/02/Lifting-the-Lid-on-Lobbying-Formatted-31-01-2023.pdf>.

Transparency International (2023), “Transparantie agenda’s bewindspersonen verslechterd”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2023/12/open-state-foundation-transparantie-agendas-bewindspersonen-verslechtert/>.

Transparency International (2024), “Letter to GRECO about lack of transparency of interests of Dutch MPs”, <https://www.transparency.nl/wp-content/uploads/2024/03/Letter-to-the-President-of-GRECO-by-Transparency-International-Netherlands-zonder.pdf>.

Transparency International (2024), Corruption Perceptions Index 2023, <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>.

Transparency International (2024), Klacht Transparency bij GRECO over transparantie Tweede Kamer, <https://www.transparency.nl/nieuws/2024/03/klacht-transparency-bij-greco-over-transparantie-tweede-kamer/>.

Tweede Kamer (2022), Voorstel van wet van het lid Sneller, Wet verval bijzondere aanwijzingsbevoegdheid openbaar ministerie, Tweede Kamer, vergaderjaar 2021-2022, 36 125, nr. 2, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36125#wetgevingsproces>.

Tweede Kamer (2023), Gewijzigde motie van het lid Stoffer c.s. over verkennen in hoeverre voor belangenorganisaties met een ideëel doel op grond van artikel 3:305a BW nadere vereisten aan representativiteit gesteld moeten worden, [Wijziging van de Klimaatwet \(implementatie Europese klimaatwet\) | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#).

Tweede Kamer (2024), Motie van de leden Vroonhoven en Omtzigt inzake Wet 36243 — Wijziging van verschillende wetten in het belang van een integere, onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36243>.

Tweede Kamer (2024), Motie van het lid Sneller over wettelijk regelen dat de rol van de minister bij de benoemingsprocedure voor leden van de Raad voor de rechtspraak zo klein mogelijk wordt, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2024Z03627&did=2024D08501>.

Uitspraak van de Hoge Raad van 12 maart 2024 in zaak 23/03504, ECLI:NL:HR:2024:375. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:HR:2024:375>.

Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (2023) “Italiaanse antimaffiawetgeving inspiratiebron voor Nederlandse aanpak van georganiseerde criminaliteit”, <https://www.wodc.nl/actueel/nieuws/2023/06/07/italiaanse-antimaffiawetgeving-inspiratiebron-voor-nederlandse-aanpak-van-georganiseerde-criminaliteit>.

Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (2024), “Drugsgelateerde corruptie op Schiphol en in de Rotterdamse haven — Een analyse van corruptiedreigingen, impact en beleidsinstrumenten op basis van de methodologie voor National Risk Assessment”, <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3349>.

Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (2024), “Summary of the RAND Europe and WODC report on corruption threats on main ports”, <https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3349/3219-drugsgelateerde-corruptie-schiphol-en-rotterdamse-haven-summary.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.

Winter, J. (2024), “Verkenning werkdruk rechtsspraak en openbaar ministerie, werken aan echte oplossingen”.

Bijlage II: Landenbezoek aan Nederland

De diensten van de Commissie hebben in maart 2024 virtueel vergaderd met:

- Commissariaat voor de Media
- Commissie Meijers
- Fiscale Inlichtingen en Opsporingsdienst
- Free Press Unlimited
- Hoge Raad
- Huis voor Klokkenluiders
- Nationale ombudsman
- Nationale politie
- Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten
- Nederlandse orde van advocaten
- Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak
- Netherlands Helsinki Committee
- Openbaar Ministerie
- Raad voor de rechtspraak
- Rijksrecherche
- Staatscommissie rechtsstaat
- Stichting Nederlandse Publieke Omroep
- Transparency International

* De Commissie heeft ook een aantal horizontale bijeenkomsten met de volgende organisaties gehad:

- Amnesty International EU
- Burgerrechtenactivisten
- Centre for Democracy and Technology Europe
- Centre for European Volunteering
- Civil Liberties Union for Europe
- Civil Society Europe
- Culture Action Europe
- Democracy Reporting International
- European Centre for Non-Profit Law
- European Partnership for Democracy
- Europees Burgerforum
- Europees Jeugdforum
- Europese Federatie van Journalisten
- Free Press Unlimited
- Internationaal Persinstituut
- Internationale Federatie voor de mensenrechten
- Internationale Federatie voor Ouderschapsplanning
- Irish Council for Civil Liberties
- JEF Europe

- Open Society Foundations